

Η ΠΕΡΙ ΑΓΓΕΛΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ
ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ Α΄
(† 829)

Υ Π Ο
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Ν. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η

Ἡ Εἰκονομαχία, ἡ ὁποία κατ' ἀρχὴν ἤθελε νὰ ἐμφανίζηται ὡς μία προσπάθεια καὶ κινήσις ἀναγεννήσεως καὶ ἀποκαθάρσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου καὶ τῆς εὐσεβείας ἀπὸ πολλὰ νέα κατ' αὐτὴν στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα, τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, ἀπὸ ἐξωθεν ἐπιδράσεις εἰσῆλθον ἐν τῷ χριστιανισμῷ, ἐξειλίχθη εἰς μίαν τῶν μεγαλυτέρων δοκιμασιῶν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, διότι αὕτη ἔθιξε πολλὰς ἐκφάνσεις τοῦ χριστιανικοῦ βίου, ἔθεσεν ὑπὸ δοκιμασίαν καὶ ἐπανεξέτασιν τὸ πλεόν λεπτόν καὶ καίριον τῶν δογμάτων, τὸ Χριστολογικόν, καὶ ἠμφεσβήτησε τὸ κύρος τῆς Παραδόσεως, ὥστε νὰ δικαιολογῆται πλήρως ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτῆς ὡς παναιρέσεως. Εἰς τὸν θρίαμβον τῆς Ὁρθοδοξίας τὰ μέγιστα συνετέλεσεν ὁ πατριάρχης Νικηφόρος ὁ Α΄ (806-815), ὅστις προστίμησε νὰ ἀπολέσῃ τὸν θρόνον του καὶ νὰ ἀποθάνῃ ἐν τῇ ἐξορίᾳ, ἵνα μὴ θιγῇ ἡ ὀρθότης καὶ ἡ ἀκρίβεια τοῦ δόγματος καὶ τὸ κύρος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παραδόσεως.

Ἡ μεγάλη συμβολὴ τοῦ Νικηφόρου εἰς τὴν ὑπερίσχυσιν καὶ ἐπικράτησιν τῶν ὀρθοδόξων ἀπόψεων ἔγκειται εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ συστηματικὴν ἀνασκευὴν καὶ ἀναίρεσιν τῶν εἰκονοκλαστικῶν θέσεων καὶ δὴ καὶ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ Χριστολογικόν δόγμα. Θὰ ἠδυνάμεθα, μάλιστα, νὰ εἴπωμεν, ὅτι οὗτος εἶναι εἷς κατ' ἐξοχὴν χριστολογικὸς συγγραφεύς. Ὁλως δευτερευόντως ἀναφέρεται ὁ Πατὴρ εἰς τὰ προβλήματα περὶ ἀγίων καὶ ἀγγέλων, τὰ ὁποῖα ἔθεσεν ἡ Εἰκονομαχία. Εἰδικώτερον δὲ καὶ ὅταν ἀκόμη ἀναφέρηται εἰς τοὺς ἀγγέλους, ἀναφέρεται ἐμμέσως εἰς τὸ Χριστολογικόν, ἀρνούμενος ἐκεῖθεν χρήσιμα ἐπιχειρήματα ὑπὲρ αὐτοῦ.

Οἱ Εἰκονομάχοι, ὡς γνωστόν, ἀθετήσαντες τὴν τιμὴν τῶν ἱερῶν εἰκόνων, ἀπέβαλον εὐθύς ἐξ ἀρχῆς καὶ τὰς εἰκόνας τῶν ἀγγέλων. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἀπεικονίσεως τῶν ἀγγέλων καὶ τῆς τιμῆς τῶν εἰκόνων αὐτῶν προσέλαβεν ἰδιαιτέραν ὀξύτητα κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τῆς Εἰκονομαχίας καὶ τοῦτο προφανῶς ὠφείλετο εἰς τοὺς Εἰκονοφίλους, οἱ ὁποῖοι, εὐρεθέντες εἰς τὴν ἀνάγ-

κην νὰ ἀναιρέσουν τὰς θέσεις τῶν Εἰκονομάχων: 1) ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν δύναται νὰ ἀπεικονισθῇ, καθ' ὃ ἀπερίγραπτος καὶ 2) ὅτι αἱ εἰκόνες δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσαγορευῶνται διὰ τοῦ ὀνόματος τῶν ἀρχετύπων των, ἀνεφέρθησαν εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τῶν ἀγγέλων¹, διότι ὑπὲρ αὐτῆς εὗρισκον συνηγοροῦσαν τὴν Π. Διαθήκην, ἐν τῇ ὁποία ὁ Θεὸς παρουσιάζεται ἐντελλόμενος τῷ Μωϋσεὶ τὴν κατασκευὴν τῶν δύο χρυσῶν ὁμοιωμάτων τῶν οὐρανίων Χερουβίμ, καὶ τὰ ὁποῖα ὁμοιώματα ὁ Θεὸς ἴσως ἀποκαλεῖ Χερουβίμ². Ὁ Νικηφόρος, τὰ ὅσα ἡ Π. Διαθήκη ἀναφέρει περὶ τῶν δύο ὡς ἄνω Χερουβίμ καὶ τῆς τιμῆς αὐτῶν, μεταφέρει καὶ ἐφαρμόζει ἐπὶ τῆς ἀπεικόνισεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ³. Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς πῶς ἀντέδρασαν οἱ Εἰκονομάχοι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Προφανῶς οὗτοι, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ ἄλλας παρομοίας περιπτώσεις, νὰ ἀντέλεγον ὅτι, ὅ,τι ὁ Θεὸς οἰκονομικῶς, ἐφ' ἅπαξ καὶ δι' ὠρισμένον σκοπὸν ἐνετείλατο τῷ Μωϋσεὶ, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐφ' ὅλων ἀνεξαίρετως τῶν εἰκόνων καὶ νὰ ἀποβῇ κανὼν. Οἱ Εἰκονομάχοι δὲν ἤρουντο τὴν ὑπαρξιν, ἴσως οὐδὲ τὴν τιμὴν τῶν ἀγγέλων, ἤρουντο ὅμως τὴν δυνατότητα ἀπεικόνισεως καὶ ἀπέρριπτον τὴν τιμητικὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων των. Τὴν ἄρνησίν των ταύτην ἐθεμελίουν οὗτοι, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπὶ τοῦ κατ' αὐτοὺς ἀπεριγράπτου τῆς ἀγγελικῆς φύσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀντιλήψεως, ὅτι ἡ εἰκὼν εἶναι τι τελείως ἄσχετον καὶ ξένον τοῦ ἀρχετύπου αὐτῆς, ἐντεῦθεν καὶ ἀπροσκύνητος καὶ ἀπορριπτέα.

Ὁ Νικηφόρος ἐπιδιώκει ν' ἀπεδείξῃ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Π. Διαθήκης, ὅτι α) αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις, καίτοι ἀσώματοι, ζῦλοι καὶ (σχετικῶς) ἀπερίοριστοι, εἰκονίζονται καὶ β) αἱ εἰκόνες προσαγορευοῦνται διὰ τοῦ ὀνόματος τῶν ἀρχετύπων, δι' οὗ μεταβιβάζονται αὐταῖς ἡ χάρις καὶ ἡ εὐλογία ἐκείνων, τῶν ὁποίων καὶ μεταλαμβάνουν οἱ ἀξίως τιμῶντες αὐτάς. Ἡ περὶ ἀγγέλων διδασκαλία τοῦ Πατρὸς, ἂν καὶ ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ συνιστᾷ μίαν συστηματικὴν Ἀγγελολογίαν, ἐν τούτοις ὅμως καλύπτει πολλὰ σημεῖα αὐτῆς, παρουσιάζει δέ, ὡς θέλομεν ἶδει, πολλὰς ὀψεις ἐνδιαφερούσας καὶ ἐν πολλοῖς ἀγνώστους εἰς τὴν ὀρθόδοξον Δογματικὴν, ὅπως: Τὸ σχετικῶς ἀπερίγραπτον καὶ ἡ ἐν ἀλλήλοις περιχώρησις τῶν ἀγγέλων· ἡ θέσις τῶν Χερουβίμ ἐν τῇ Οὐρ. Ἱεραρχίᾳ, δραματιζόντων τρόπον τινὰ ἓνα ρόλον μεσίου Θεοῦ καὶ ἀγγέλων, ἴσως καὶ ἀνθρώπων· καὶ ἡ ἀπουσία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τοῦ σωτηριώδους διὰ τὸν ἄνθρωπον ἔργου τῶν ἀγγέλων, περὶ ὧν λεπτομερέστερον γίνεται λόγος ἐν τῇ μετὰ χεῖρας μικρᾷ ἡμῶν μελέτῃ.

1. PG 100, 780 C: «ἤδη γὰρ τῶν ἀποστατούντων τινὲς τῆς πίστεως, ἐπεὶπερ εἰς παρὰδειγμα τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰκόνος παρὰ τῶν εὐσεβοῦντων καὶ ταῦτα παραλαμβάνεται, συγκαθυβρίσαι καὶ συνεκφυλίσαι οὐκ ἀπόκνησαν».

2. Αὐτόθι, 776 D: «ἐπτάκις ἐνταῦθα τῶν Χερουβίμ τοῦνομα παραληφθὲν καὶ ἐκπεφωνημένον, καὶ τῷ τιμίῳ κατὰ τὴν Γραφὴν τὴν θεόπνευστον ἀριθμῷ, καὶ τοῦτο δεδοξαμένον».

3. Αὐτόθι, 780 D, 781 C, 784 B.

1. Ἡ φύσις τῶν ἀγγέλων*.

Ὁ ἄνθρωπος, ἔνεκα τῶν περιορισμένων αὐτοῦ γνωστικῶν ἱκανοτήτων, δὲν δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν φύσιν τῶν ἀγγέλων οὐδὲ τὸν τρόπον ὑπάρξεως αὐτῶν¹. Οἱ ἄγγελοι «ἀσώματοί τέ εἰσι καὶ ἀνείδευοι καὶ ἀσχημάτιστοι»² καὶ διὰ τοῦτο «ὀφθαλμοῖς σαρκίνοις ἀθέατοι»³. Παρὰ ταῦτα τόσον ἐν τῇ Παλαιᾷ, ὅσον καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ μνημονεύονται πλεῖστοι ὅσοι ἀγγελοφάνειαι, τ.ἔ. ἐμφανίσεις ἀγγέλων. Εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν ἀγγελοφανειῶν, περὶ τῶν ὁποίων θὰ κάμωμεν λόγον εἰς εἰδικὴν παράγραφον, δὲν πρόκειται, κατὰ τὸν Νικηφόρον, περὶ πραγματικῆς ἐμφανίσεως ἢ ὁράσεως αὐτῆς ταύτης τῆς ἀγγελικῆς φύσεως, ἀλλὰ περὶ τινος συμβολικοῦ μετασχηματισμοῦ τῶν ἀγγέλων, ἀναλόγου πρὸς τὸν ἐκάστοτε ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν καὶ τὴν δεκτικότητα τοῦ προσώπου, εἰς τὸ ὁποῖον οὗτοι ἐμφανίζονται.

Αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις εἶναι «δυνάμεις ἀσώματοι καὶ πανάγιοι»⁴, δυνάμεις «μακάριοι»⁵, «νοεραὶ»⁶ καὶ «ὑπερκόσμιαι»⁷. Δὲν πρόκειται περὶ δυνάμεων φυσικῶν, ἀλόγων καὶ ἀπροσώπων, οὐδὲ πρέπει νὰ ταυτίζονται πρὸς τὰς δυνάμεις ἢ τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον εἶναι δυνάμεις λογικαὶ⁸ καὶ «ἐνέργειαι ἐνυπόστατοι»⁹. Εἶναι «νοερὰ πνεύματα ἢ πῦρ οἶον ἄυλον καὶ ἀσώματον»¹⁰, ἔτι δὲ «οὐσίαι νοεραὶ τε καὶ νοηταὶ»¹¹. Ὡς «νόες» καθαροὶ καὶ «ὑπερκόσμοιοι» κέκτηνται οὗτοι «ἀτίδιον καὶ νοεράν ζωὴν»¹², οἰκοῦσιν «ἐν τόποις

* Ἡ παρατηρούμενη παρὰ Νικηφόρον ἀνομοιομορφία ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ γένος τῶν Χερουβίμ, θεωρουμένων ὑπὸ τοῦ Πατρός, ἄλλοτε μὲν ἀρσενικοῦ, ἄλλοτε δὲ οὐδὲ τέρου γένους, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀποφευχθῇ καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ μικρᾶ ἡμῶν μελέτῃ.

1. PG 100, 349 A: «Φαμέν τοίνυν, ὡς αἱ πανάγιοι αὐτὰ δυνάμεις, ὅπως μὲν ἔχουσι φύσεως καὶ ὑπάρξεως, παρ' ἡμῶν ἡγνοημένον πῶς ἐστὶ καὶ δυσεπιχείρητον». Ὡσαύτως καὶ 769A: «εὖ ἴσμεν, ὡς οἱ θεοὶ Χερουβίμ, αὐτὸ μὲν ὅτι ποτέ εἰσι τὴν φύσιν ἀνείδευοί τε ὑπάρχουσι, καὶ ἀνθρωπεῖα ἤμισα καθορᾶσθαι φύσει πεφύκασι».

2. Αὐτόθι, 348 B.

3. Αὐτόθι, 353 A.

4. Αὐτόθι, 769 A.

5. Αὐτόθι, 349 B.

6. Αὐτόθι, 769 C.

7. Αὐτόθι, 345 B.

8. Αὐτόθι, 772 C: «καὶ μὴν καὶ λόγος ἐν ἐκείνοις ἐστίν, ἐπεὶπερ λογικαὶ εἰσιν». Βλέπε καὶ 348 B.

9. Αὐτόθι, 769 C.

10. Αὐτόθι, 769 B.

11. Αὐτόθι, 769 C: «οὐσίαι εἰσι νοεραὶ τε καὶ νοηταί, ἐκ τῆς ὑπερουσίας καὶ τῶν ὅλων παρακτικῆς αἰτίας ἀτίδιον καὶ νοεράν τὴν ζωὴν κέκτημένοι, οὐσιωδῶς ταύτης ἐν τῷ νοεῖν μεταλαχόντες».

12. Βλέπε προηγουμένην ὑποσημείωσιν.

νοητοῖς»¹³ καὶ εἶναι κατὰ τὴν ἐπιγραμματικὴν ἔκφρασιν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου «νοεραὶ φύσεις καὶ νῶ μόνον ληπταί»¹⁴. Τὸ «ἀΐδιον» τῆς ζωῆς τῶν οὐρανίων δυνάμεων δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῆ ὡς αἰωνιότης, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς προαιωνίου ὑπάρξεως αὐτῶν. Οἱ ἄγγελοι δὲν εἶναι συναΐδιο τῷ Θεῷ, ἀλλὰ «κτίσματα»¹⁵, δημιουργήματα αὐτοῦ καὶ ἐπομένως ἢ ὑπάρξεις αὐτῶν ἔχει ἱστορικὴν τινα ἀρχήν. Ἡ αἰδιότης ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀθανασίαν¹⁶, τὸ ἀναλλοίωτον καὶ ἀμετάβλητον τῆς ἀγγελικῆς φύσεως¹⁷, τὰ ὅποια κατὰ χάριν κέκτηται.

Αἱ πανάγια δυνάμεις δὲν εἶναι διφυεῖς, ὡς π.χ. ὁ ἄνθρωπος, ὅστις συνίσταται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος. Αὗται εἶναι παντελῶς ἀπλαῖ καὶ ἀσύνθετοι καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ τελειῶς ἀσώματοι¹⁸. Ὁ Νικηφόρος ἰδιαίτερος καὶ μετ' ἐμφάσεως τονίζει καὶ ἐξαίρει τὴν καθαρὰν πνευματικότητα, τὸ ἄϋλον καὶ τὸ ἀσώματον τῆς ἀγγελικῆς οὐσίας. Περὶ τῶν Χερουβιμ σχετικῶς γράφει: «ἀπλοῖ δὲ ὄντες καὶ ἀνείδειοι, μορφῆς καὶ σχήματός εἰσιν ὑπερέκεινα καὶ ἀμέθεκτοι· οἷα δὲ δὴ ἄϋλοι καὶ ἀσώματοι νοούμενοι, τὸ ἀδιάστατον ἔχουσι καὶ ἀναφές, ἄπισόν τε καὶ ἀμέγεθες καὶ ἀπήλικον»¹⁹. Αἱ ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου ἀποδιδόμεναι τοῖς ἀγγέλοις προσηγορίαι: «ἀσώματοι», «ἄϋλοι», «νοερὰ πνεύματα», «ἀπλοῖ», «ἀσύνθετοι», «ἀπερίγραπτοι», «πανάγιοι», «θεῖοι» κ.λ.π., αἱ ὅποια προσιδιάζουν τῇ θεῖᾳ φύσει, δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθοῦν ὡς σημαίνουσαι τὴν ὑπ' αὐτοῦ θεοποίησιν τῆς ἀγγελικῆς φύσεως, διότι ὁ Πατὴρ σαφῶς ἀντιδιαστέλλει καὶ διακρίνει τὴν ἀγγελικὴν τῆς θείας φύσεως. Κατὰ τὸν βιογράφον αὐτοῦ μάλιστα φέρεται οὗτος ἀπαντήσας εἰς σχετικὴν ἐρώτησιν τοῦ αὐτοκράτορος ἐπίσης Νικηφόρου τοῦ Α΄ (802-811) ὡς ἐξῆς: «...εἰ καὶ ἀγγέλων εἰκόνας γράφο-

13. Αὐτόθι 345 C: «Ἄνες δὲ ὄντες, καὶ ἐν τόποις νοητοῖς εἰσιν· οὐ μὴν γε σωματικῶς ἢ αἰσθητῶς ἐρίζονται. Σώματος γὰρ οὐκ ὄντος, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ σχήματος οὐδὲ ὄγκου οὔτε τύπου σωματικοῦ, εἰκότως οὐδὲ ἐν τόπῳ αἰσθητῷ περισχεθῆσονται».

14. Λόγος 38, 10. PG 36, 321 B. Πρβλ. PG 100, 769 C: «καὶ νόες εἰσὶν ὑπερκόσμοιοι, ἄϋλιαι καὶ ἀπαθείαι καὶ ἀσωματότητι νοούμενοι».

15. Αὐτόθι, 345 C καὶ 780 D. Περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τρόπου τῆς δημιουργίας τῶν ἀγγέλων οὐδὲν ἀναφέρει ὁ Νικηφόρος. Ἐνεκα τῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου σιωπῆς τῆς ἀγίας Γραφῆς, αἱ γνῶμαι τῶν πατέρων δὲν εἶναι ὁμόφωνοι. Ἰδὲ Reallexikon für Antiken und Christentum, τόμος 5ος, σελ. 116-117. Π. Τρεμπέλα, Δογματικὴ... τόμ. 1, Ἀθήναι 1959, σελ. 411-413 καὶ Ν. Καψῆ, Σύμμεικτα Θεολογικὰ Μελετήματα, Ἀθήναι 1939, σελ. 10-14.

16. Αὐτόθι, 769 B: «αἱ τῆ φύσει τῇ ἐαυτῶν, τὸ ἀνώλεθρον καὶ ἀθάνατον τῆ τοῦ δημιουργήσαντος κέκτηται χάριτι».

17. Αὐτόθι, 769 D: «τὸ ἀδιάστατον ἔχουσι καὶ ἀναφές, ἄπισόν τε καὶ ἀμέγεθες καὶ ἀπήλικον, καὶ διὰ ταῦτα φθορᾶς εἰσιν ἀπηλλαγμένοι, καὶ τοῦ ἠλλοιωθῆαι κατὰ τι γοῦν πάνπαν καθαρεύοντες».

18. Αὐτόθι, 349 B. Ἀντιθέτους γνῶμας Πατέρων, δεχομένων τὴν ἀγγελικὴν φύσιν σύνθετον ἢ ἔχουσαν σῶμά τι λεπτὸν καὶ αἰθέριον ἰδὲ παρὰ Π. Τρεμπέλα, ἔνθ' ἄν., σελ. 415 ἐξ.

19. Αὐτόθι 769 CD. Πρβλ. 348 B: «οἱ γε (Χερουβιμ) ἀσώματοι τέ εἰσι καὶ ἀνείδειοι καὶ ἀσχημάτιστοι». Ὁμοίως καὶ 345 D: «Σώματος γὰρ οὐκ ὄντος, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ σχήματος οὐδὲ ὄγκου οὔτε τύπου σωματικοῦ, εἰκότως οὐδὲ ἐν τόπῳ αἰσθητῷ περισχεθῆσονται».

μεν, κτίσμα πάλιν ἡμῖν τὸ γραφόμενον, καὶ πρόσειμι αὐτοῖς οὐχ ὡς τὴν ἀνωτάτην καὶ πρώτην κληρωσαμένους οὐσίαν (μὴ οὕτω μανείην, ὡς Θεὸν νοεῖν τὸ κτιζόμενον), ἀλλ' ὡς συνδούλους, πολλὴν πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην παρρησίαν κεκτημένοις διὰ τὸ πλούσιον τῆς ἀρετῆς»²⁰. Ὁ Νικηφόρος ἐν προκειμένῳ ἀκολουθεῖ τὴν Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ καὶ Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν καὶ τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Ἄλλ' ἰδιαιτέραν ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασιν ἔσχον τὰ συγγράμματα τοῦ λεγομένου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκδηλὸς εἶναι ἡ ἐπίδρασις τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ. Ἡ Παράδοσις ὁμιλεῖ συχνάκις περὶ ἀσωμάτων δυνάμεων καὶ ἀσωμάτου ἀγγελικῆς φύσεως. Οἱ χαρακτηρισμοὶ ὅμως οὗτοι, ὡς καὶ οἱ πρὸς αὐτοὺς συναφεῖς, ἀποδίδονται τῇ ἀγγελικῇ φύσει πάντοτε ἐν σχέσει καὶ ἀναλογία πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν αἰσθητὸν κόσμον²¹. Τὸ ἀσώματον, λοιπόν, τῶν ἀγγέλων εἶναι σχετικὸν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀπόλυτον τῆς θείας οὐσίας. Ἐὰν δὲ μετ' ἐμφάσεως τονίζῃ ὁ Νικηφόρος τὸ «ἀσώματον» τούτων καὶ ἀποφεύγῃ νὰ κάμῃ λόγον περὶ εἴδους τινὸς σωματικότητος, τοῦτο προφανῶς ὀφείλεται εἰς τὸν εἰδικὸν σκοπὸν, εἰς τὸν ὁποῖον οὗτος ἀποβλέπει. Ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τοῦ Πατρὸς εἶναι νὰ θεμελιώσῃ γραφικῶς τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ Χριστοῦ καὶ ν' ἀπεδείξῃ, διὰ γραφικῶν μαρτυριῶν, ὅτι αὕτη δὲν ἀντίκειται πρὸς τὴν Γραφήν. Οἱ εἰκονομάχοι σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπέρριπτον τὴν δυνατότητα ἀπεικονίσεως τοῦ Χριστοῦ, ἔνεκα τῆς ἰδίας αὐτῶν πεπλανημένης ἀντιλήψεως, καθ' ἣν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Κυρίου μετετέρατῃ μετὰ τὴν Ἀνάστασιν εἰς ἀπερίγραφτον²². Ἡ ἀπεικόνισις ἀρχετύπου τινὸς δὲν ἐξαρτᾶται, κατὰ τὸν Νικηφόρον, ἐκ τῆς σωματικότητος καὶ τοῦ περιγραφτοῦ τῆς φύσεως αὐτοῦ. Ἀπόδειξιν καὶ ἐπιβεβαίωσιν τῆς θέσεως ταύτης τοῦ Πατρὸς ἀποτελεῖ ἡ ἀπεικόνισις τῶν ἀσωμάτων ἀγγελικῶν δυνάμεων. Οἱ ἄγγελοι, ἂν καὶ ἄυλοι, νόες καθαροὶ καὶ ἀπερίγραπτοι, καὶ ἀπλοῖ καὶ ἀσύνθετοι, ἀπεικονίζονται κατὰ τὴν Γραφήν καὶ δὴ καὶ ἡ ἀπεικόνισις αὐτῶν εἶναι θεία ἐντολή, δοθεῖσα τῷ Μωϋσεῖ²³. Ἐντεῦθεν καὶ κατὰ μείζονα λόγον εἶναι δυνατὴ ἡ ἀπεικόνισις τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ, ὅστις ἐν χρόνῳ προσέλαβε

20. Αὐτόθι, 108 D. Ὁ κοινὸς Δεσπότης ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων εἶναι ὁ Θεὸς καὶ οὐχὶ ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς, διότι, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ οἰκτεῖον μέρος, ὁ Νικηφόρος οὐδόλως συνδέει Ἀγγελολογία καὶ Χριστολογία.

21. Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (PG 36, 72) περὶ τῆς φύσεως τῶν ἀγγέλων γράφει: «Πλὴν ἡμῖν γε ἀσώματος ἔστω, ἢ ὅτι ἐγγύτατα». Ὁμοίως καὶ παρὰ Ἰω. τῷ Δαμασκηνῷ (PG 94, 868 A): «ἀσώματος δὲ λέγεται, καὶ ἄυλος, ὅσον πρὸς ἡμᾶς· πᾶν γὰρ συγκρινόμενον πρὸς Θεόν, τὸν μόνον ἀσύγκριτον, παχύ τε καὶ ὑλικὸν εὐρίσκεται». Κατὰ δὲ τὸν Ἰωάννην, ἐπίσκοπον Θεσσαλονίκης, οἱ ἄγγελοι δὲν εἶναι τελείως ἀσώματοι καὶ ἀόρατοι, ὡς οἱ Ἕλληνες ἐπρέσβευον, ἀλλὰ «λεπτοσώματοι καὶ ἀερῶδεις ἢ πυρῶδεις» (Mansi, 13, 164).

22. PG 100, 437 B: «Πρὸ μὲν τοῦ πάθους Χριστοῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως, Χριστὸν περιγράφεις· τί δ' ἂν εἶπες μετὰ τὴν ἀνάστασιν; ἐπειδὴ οὐκ ἐν τοῖς αὐτοῖς τὰ πράγματα...».

23. Αὐτόθι, 349 B: «Ἀπλαῖ τε γὰρ οὔσαι παντελῶς καὶ ἀσύνθετοι (αἱ πανάγια δυνάμεις), καὶ ἀπερίγραπτοι τόπῳ διὰ τὸ ἀσώματον, ὅμως γράφονται καὶ εἰκονίζονται».

τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν²⁴, ἣν ὡς τεθεωμένην διατηρεῖ ἀείποτε καὶ ἀσυγχύτως συνηνωμένην μετὰ τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως²⁵.

Ἀκολουθία τῆς πνευματικότητος, τῆς ἀπλότητος καὶ τοῦ ἀσωμάτου τῆς ἀγγελικῆς φύσεως εἶναι τὸ «ἀπερίγραπτον»²⁶ αὐτῆς. Αὕτη εἶναι ἐπέκεινα τόπου, μὴ δυναμένη νὰ περιορισθῇ ὑπ' αὐτοῦ, χωρὶς βεβαίως τοῦτο νὰ σημαίνει, ὅτι εἶναι πανταχοῦ παρούσα, «ὅπερ μόνη τῇ θείᾳ καὶ ὑπεραγνώστῳ πρόσεστι φύσει»²⁷.

Κατὰ τὸν Νικηφόρον τρεῖς τρόποι περιγραφῆς ὑπάρχουν: «περιγραφή δέ, φασί, τούτοις ἀποτελεῖται· ἢ γὰρ τόπῳ περιγράφεται τὸ περιγραφόμενον, ἢ χρόνῳ καὶ τῷ ἤρχθαι ἢ καταλήψει... καθ' ἃ καὶ ἀγγέλους καὶ ψυχὰς περιγράφεσθαι λέγεται»²⁸. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων τρόπων κυρίως μόνον οἱ δύο τελευταῖοι εὐρίσκουν τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐπὶ τῆς ἀγγελικῆς φύσεως: «Ἀπεριγράπτου γὰρ ἂν τις αὐτοὺς φαίη, ἀλλ' οὐ πάντῃ τῷ ἤρχθαι γὰρ περιγράφονται ἐπεὶπερ καὶ αὐτοὶ τοῦ εἶναι ἤρξαντο. Ὁ δὲ τοῦ εἶναι ὀπωσοῦν ἤρξατο, περιγραφῆς οὐ πάμπαν ἐλεύθερον καὶ κτίσματά γε ὄντες, ὑπὸ τοῦ Κτίσαντος ὀρίζονται. Ἄλλὰ μὴν καὶ καταλήψει περιγράφονται»²⁹. Εἶναι, λοιπόν, περιγραπτὴ ἡ ἀγγελικὴ φύσις μόνον κατὰ τοῦτο: Πρῶτον, διότι αὕτη δὲν ὑπάρχει ἀιδίως, ἀλλ' ἔχει δημιουργηθῆ ἐν χρόνῳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ δευτέρον, διότι εἶναι καταληπτὴ, τοῦτο μὲν ὑπὸ τοῦ δημιουργήσαντος αὐτήν, τοῦτο δὲ ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν ἀγγέλων³⁰. Μόνον («νοητῶς») περιγράφονται οἱ ἄγγελοι ἐν («τόπῳ»)»³¹ καὶ δὴ

24. Αὐτόθι, 781 C: «Χριστὸς δὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν ἡμετέραν πτωχείαν ἀμφιεσάμενος, καὶ τὸ παχὺ τοῦτο καὶ ὑλικὸν φορέσας τὸ ἀπὸ γῆς σαρκίον, τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, καὶ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἐνώσας ἑαυτῷ, φθαρτὴν τε οὖσαν καὶ γραπτὴν καὶ περιγραπτὴν φύσιν, πῶς οὐ γραφῆσεται καὶ περιγραφῆσεται;». Καθ' ὅμοιον τρόπον ἀναίρει ὁ Πατὴρ καὶ τὴν ἀπόρριψιν ὑπὸ τῶν Εἰκονομάχων τῆς προσηγορίας τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχετύπου αὐτῆς λέγων: «οὐδὲν γὰρ ἀπεικὸς καὶ τοῦτο (τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου) Χριστὸν ὀνομάζεσθαι καθάπερ ἐκεῖνα (Χερουβὶμ Κιβωτοῦ) Χερουβὶμ» (Αὐτόθι, 784 B).

25. Αὐτόθι, 444 BC: «καὶ ὁ προσεῖληπται τῷ Θεῷ σῶμα, τεθέωται μὲν ὄλον, ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταστοιχειούμενον, καὶ ταῖς ἀρρήτοις εὐκλείαις καταστροφόμενον, πνευματικόν τε ἦν λοιπόν, καὶ πᾶσαν ὑπερβαῖνον ὑλαίαν καὶ γεῶδη παχύτητα· τὸ δὲ εἶναι σῶμα οὐ παρήτῃται, σῶμα δὲ μεμενηκὸς κἂν ὀποιοῦν καὶ ὅπως ἔχον, καὶ περιγράφεσθαι πέφυκεν... Μετὰ γοῦν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα, καίτοι θεοειδέστατον ὄλον πεφνηὸς, μεμῆνηκεν ὅμως σῶμα: οὐ γὰρ εἰς τὴν τῆς θεότητος οὐσίαν μετακεχώρηκε».

26. Αὐτόθι, 781 A: «καὶ τόπῳ αἰσθητῷ περιγράφεσθαι ὡς ἀσώματοι φύσιν οὐκ ἔχουσι». Βλέπε καὶ 356 C: «σωματικῶς μὲν γὰρ ἄγγελοι ἐν τόπῳ οὐ περιέχονται, τῷ μὴ τυποῦσθαι καὶ σχηματίζεσθαι».

27. Αὐτόθι, 778 B.

28. Αὐτόθι, 356 B.

29. Αὐτόθι, 345 C.

30. Αὐτόθι, 356 D: «ἐν γὰρ περιγραφῆς εἶδος λέγεται, καὶ ἡ κατάληψις, καθ' ἣν καὶ ἄγγελοι ἀλλήλων ποσῶς τὴν φύσιν ἴσασιν».

31. Αὐτόθι, 356 C: «ἀνεργοῦσι δὲ ἐν τόπῳ κατὰ τὴν οἰκειάν φύσιν, τῷ παρεῖναι νοητῶς νοεοῖ γε ὄντες, καὶ μὴ εἶναι ἐτέρωθι, ἀλλ' ἐκεῖσε νοητῶς περιγράφεσθαι».

καί, καθ' ὅσον δὲν δύνανται συγχρόνως νὰ ἐνεργοῦν εἰς διαφόρους τόπους λ.χ. ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς³².

Προσέτι οἱ ἄγγελοι εἶναι «φῶτα δευτέρα τοῦ πρώτου φωτός ἀπαυγάσματα»³³. Τὸ «πρῶτον» εἶναι ὁ Θεός, ἡ πηγὴ τοῦ φωτός. Οἱ ἄγγελοι εἶναι «φῶτα δευτέρα» καὶ «ἀπαυγάσματα» τοῦ θείου φωτός. Ὁ χαρακτηρισμὸς «ἀπαυγάσμα», ὡς γνωστόν, ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Παύλου, εἰς τὸν Ἰόν, τὸ δευτερον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐξελήφθη δὲ ὑπὸ τῶν Πατέρων ὡς ἔκφρασις τοῦ ὁμοουσίου Πατρὸς καὶ Ἰοῦ. Τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν σημαίνει, ὅτι ὁ Νικηφόρος εἰσάγει ἐνταῦθα τὸ ὁμοούσιον τῆς θείας καὶ τῆς ἀγγελικῆς φύσεως, διότι οἱ ἄγγελοι εἶναι «φῶτα», «ἀπαυγάσματα» καὶ «ἀμαρύγματα» οὐχὶ κατ' οὐσίαν καὶ φύσει, ἀλλὰ «μετουσίᾳ»³⁴ καὶ «μεθέξει»³⁵. Οἱ θεοὶ Χερουβὶμ κατέχουν τὴν κορωνίδα ἀπάσης τῆς ὁρατῆς καὶ ἀοράτου Κτίσεως. Εὐρίσκονται «πλησιαίτατα Θεῶν»³⁶, ἤτοι περὶ τὸν θρόνον³⁷ ἢ κάτωθι τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ³⁸, ὁπόθεν οὗτοι δέχονται ἀμέσως καὶ ἀφθόνως τὰς μαρμαρυγὰς τοῦ θείου φωτός, αἷς καὶ διαπορθμεύουν εἰς τοὺς ἀγγέλους τῶν ἄλλων τάξεων, «ἀφομοιούμενοι» «μετουσίᾳ» καὶ «μεθέξει» πρὸς τὸ ἀρχέτυπον φῶς, τούτεστι τὸν Θεόν, ἀποβαίνοντες οὕτω καὶ αὐτοὶ «θεῖοι», «θεοειδέστατοι» καὶ ζῶσαι καὶ ἀκριβεῖς εἰκόνες τοῦ Θεοῦ³⁹. Ταῦτα πάντα ἰσχύουν δι' ὅλους τοὺς ἀγγέλους, ἕνεκα τῆς ἐνότητος τῆς ἀγγελικῆς φύσεως καὶ τῆς ἐν ἀλλήλοις ἀσυγχύτου περιχωρήσεως αὐτῶν. Αἱ οὐράνιοι δυνάμεις εἶναι «δευτέρα φῶτα» καὶ εἰκόνες τοῦ Θεοῦ οὐχὶ μόνον ἕνεκα τῆς τελειότητος τῆς ἑαυτῶν φύσεως, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς ἐν ἠθικῇ ἐννοίᾳ τελειότητος αὐτῶν. Αὗται εἶναι «πανάγια» καὶ τοῦ «πρώτου φωτός ἀμαρύγματα ἄχραντα καὶ ἀκηλίδωτα»⁴⁰. Ἐντεῦθεν καὶ πάσης κηλίδος ἀμαρτίας ἀπηλλαγμένοι, καθ' ὅσον ἡ θέλησις αὐτῶν εἶναι ἀρρεπῶς, μονίμως καὶ

32. Αὐτόθι, 781 Β: «...καθ' ὃ ἐν τόπῳ εἶναι, τῷ μὴ ἐτέρωθί που χρησιμοδοῦντας κατ' αὐτὸν ἐνεργεῖν λέγονται, ὅπερ μόνη τῇ θεῖᾳ καὶ ὑπεραγνώστῳ πρόσεστι φύσει».

33. Αὐτόθι, 353 Β. Πρβλ. καὶ 773 Γ: «...τοῦ πρώτου φωτός ἀμαρύγματα ἄχραντα καὶ ἀκηλίδωτα, τὸ ἐμπερὲς τῆς πρωτοφανοῦς θεοειδείας ἀγαθοπρεπῶς ἀποφερόμενοι».

34. Αὐτόθι, 772 Δ: «κἀκεῖνοι τῆς θεαρχικῆς φωτοδοσίας ἀφθόνως ἐν μετουσίᾳ γινόμενοι, πρὸς τὸ θεοειδὲς καὶ θεομίμητον ὡς ἐφικτὸν ἀποτυποῦνται, καὶ πρὸς τὸ ἐμπερὲς τῆς θείας ἀρχετυπίας νοητῶς καὶ ὑπερκοσμίως ἑαυτοὺς ἀνατείνουσι». Πρβλ. καὶ 773 Α.

35. Αὐτόθι, 773 Β: «τοῦτο ἐν μεθέξει ὑπάρχοντες ἐπομένως, ὅπερ κατ' οὐσίαν ἐστὶ τὸ μετεχόμενον προηγουμένως».

36. Αὐτόθι, 768 Δ.

37. Αὐτόθι, 769 Α: «...περὶ Θεόν τε ἰδρυμένοι καὶ τὰ πρῶτα ἐκ Θεοῦ ἐλλαμπόμενοι».

38. Αὐτόθι, 348 Β.

39. Αὐτόθι, 773 Β: «...πρὸς δέ, καὶ εἰκόνες εἰσὶν ἐκεῖνοι τῆς θεαρχίας, τὸ κρύφιον καὶ ἀναφὲς φῶς ἐν ἑαυτοῖς ἐμφανίζοντες, καὶ πρὸς τὸ θεοειδὲς ὡς θεμιτὸν ἀφομοιούμενοι, καὶ τὴν ὅλην τοῦ θείου φωτός ἀκτῖνα θεοειδῶς εἰσδεχόμενοι».

40. Αὐτόθι, 773 Γ.

ἀπαρεγκλίτως ἐστραμμένη πρὸς τὸ ἀγαθόν⁴¹. Καὶ ἐνῶ μὲν ὅλως ἀδύνατος ἢ κατ' ἄλλους Πατέρας λίαν δύσκολος⁴² ἢ ἀκόμη καὶ δυνατὴ⁴³ εἶναι ἢ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπόκλισις τῆς θελήσεως τῶν ἀγγέλων, γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: Ἡ ἡθικὴ αὐτῶν τελειότης εἶναι πλήρης, τελεία καὶ ὠλοκληρωμένη ἢ ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς πρόοδος τις καὶ ἐξέλιξις ἐν τῷ ἀγαθῷ; Εἰς τὸ τεθὲν ἐρώτημα δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ ἀπαντήσωμεν. Ὁ Νικηφόρος, ὡς ἤδη εἶδομεν, γράφει: «ἐν ταυτότητι δὲ μένειν περὶ τὸ ἑαυτὸν καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχον ἀγαθὸν περιχορεύοντας»⁴⁴. Ἀναφέρεται ὁμοίως οὗτος δι' αὐτῶν εἰς τὸ ἀπαρσάλευτον καὶ τὴν ἐν τῷ ἀγαθῷ ἐμμονὴν καὶ σταθερότητα τῆς ἀγγελικῆς φύσεως ἢ εἰς τὴν ἔλλειψιν ἡθικῆς ἐξελιξέως αὐτῆς; Εἰς ἕτερον σημεῖον πάλιν ὁ αὐτὸς πατὴρ γράφει: «καὶ πρὸς τὸ ἐμπερὲς τῆς θείας ἀρχετυπίας νοητῶς καὶ ὑπερκοσμίως ἑαυτοῦς ἀνατείνουσι»⁴⁵. Τὸ «ἀνατείνουσι» δηλοῖ προσπάθειάν τινα καὶ κίνησιν ἢ τοῦλάχιστον δυνατότητα ἢ ἐπιθυμίαν πρὸς ἐξέλιξιν καὶ πρόοδον.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ Παράδοσις δὲν δίδει ἐπίσης ὁμόφωνον καὶ ἐνιαίαν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἐρώτημα. Οὕτως ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς γράφει: «ὡς δὲ κτιστὴ, τρεπτὴ, ἔχουσα ἐξουσίαν, καὶ μένειν, καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ, καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον τρέπεσθαι». Προφανῶς ὁ Πατὴρ ἀναφέρεται εἰς τὸ στάδιον τῆς δοκιμασίας τῶν ἀγγέλων, πρὸ τῆς πτώσεως τῶν δαιμόνων, διότι διὰ τὴν μετὰ τὴν πτώσιν κατάστασιν αὐτῶν παρατηρεῖ: «Δυσκίνητοι πρὸς τὸ κακόν, οὐκ ἀκίνητοι: νῦν δὲ καὶ ἀκίνητοι, οὐ φύσει ἀλλὰ χάριτι καὶ τῇ τοῦ μόνου ἀγαθοῦ προσεδρεῖα»⁴⁶.

Ἀντιθέτου γνώμης, ὅτι δηλαδή οἱ ἄγγελοι εἶναι δυνατὸν νὰ ἀμαρτήσουν καὶ ὅτι ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς ἡθικὴ ἐξέλιξις καὶ πρόοδος ἐν τῷ ἀγαθῷ, εἶναι οἱ: Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας (Σμυρ. VI, ΒΕΠ. 2, 281, 1-3), Ἰουστίνος (Ἀπολογία Β΄, 7, 4-5. ΒΕΠ. 3, 204, 4-7), Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς (Ἐκ τῶν προφητικῶν ἐκλογῶν, ΒΕΠ. 8, 348, 30-349, 3) καὶ ἄλλοι Πατέρες καὶ ἐκκλ. συγγραφεῖς ἑλληνες καὶ λατῖνοι τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων⁴⁷.

41. Αὐτόθι, 772 Α: «κινουῦνται γὰρ περὶ τὰς νοήσεις ἐνεργοῦντες, καὶ περὶ τὸν θεῖον ἔρωτα συντεταμένως καὶ ἀρρεπῶς τὸ ἀκίνητον ἔχουσι καὶ ἀκατάληκτον, καὶ τὴν πρὸς Θεὸν ἔφεσιν ἀπαρέγκλιτον κέκτηνται». Ὁμοίως καὶ 772 Β: «ἀλλὰ καὶ στάσις ἐν αὐτοῖς ἐστὶ, τῷ ἰδρῶσθαι καὶ ἐστράφθαι πρὸς Θεὸν ἀπαρεγκλίτως, καὶ τῆς ἑαυτῶν θεοειδοῦς ἐξέως καὶ μονιμότητος μὴ ἐξίστασθαι, ἐν ταυτότητι δὲ μένειν περὶ τὸ ταυτὸν καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχον ἀγαθὸν περιχορεύοντας».

42. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγος ΚΗ΄, λα΄ PG 36, 728: «καθαρὰς φύσεις καὶ ἀκίβδηλους, ἀκίνητους πρὸς τὸ χεῖρον ἢ δυσκινήτους...».

43. Ἰδὲ Realexikon..., τόμος 5, σ. 126-127.

44. PG 100, 772 Β.

45. Αὐτόθι, 772 Δ.

46. PG 94, 868 Α. Ὁ Καθηγητὴς Π. Τρεμπέλας τὸ «νῦν δέ...» τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀναφέρει εἰς τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, χωρὶς ὁμοίως καὶ νὰ αἰτιολογῇ τὴν τοιαύτην ἀναφορὴν καὶ νὰ ἀναφέρῃ ποίαν σημασίαν ἐνέχει ἢ Ἐνσάρκωσις διὰ τὴν τελείωσιν τῆς ἀγγελικῆς φύσεως (Δογματικὴ, 1, 421).

47. Βλέπε ὑπόσημ. 43.

2. Ἡ εἰς τάξεις διαίρεσις τῶν ἀγγέλων. Τὰ Χερουβίμ.

Ὁ Νικηφόρος, ἐνῶ προϋποθέτει τὴν εἰς τάξεις διαίρεσιν τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν τάξεων αὐτῶν, οὐδὲ μνημονεύει ἐτέρας τάξεως, πλην τῆς τῶν Χερουβίμ. Ὡσαύτως οὐδὲν οὗτος λέγει περὶ τοῦ ζητήματος πόθεν, πῶς καὶ διὰ ποῖον λόγον προῆλθεν ἡ εἰς διαφόρους τάξεις διαίρεσις τῶν ἀγγέλων καὶ τίς ἡ φύσις τῆς διαιρέσεως ταύτης.

Τὰ Χερουβίμ, κατὰ τὸν Νικηφόρον, «τὴν πρωτίστην τε καὶ προσεχῆ Θεῶ, καὶ τῶν μακαρίων καὶ ὑπερουρανίων διακόσμων, διέλαχε παρὰ Θεοῦ τάξιν τε καὶ ἀποκλήρωσιν... πλησιαίτατα Θεοῦ οὖσι»¹. Ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς Πατὴρ γράφει περὶ τῶν Χερουβίμ: «ἤδη δὲ τὴν πασῶν ὑπερτάτην τῶν ὑπερκοσμίων νόων, ἄτε θεοειδέστατοι, διακληροῦνται ταξιαρχίαν»². Τὰ ἀνωτέρω σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως ὁμιλοῦν περὶ ἰδιαζούσης θέσεως τῶν Χερουβίμ ἐν τῇ Οὐρανίῳ Ἱεραρχίᾳ. Ἄλλ' ἡ θέσις αὕτη τῶν Χερουβίμ εἶναι ἀποτέλεσμα φυσικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτῶν τελειότητος ἐναντι τῶν λοιπῶν τάξεων ἢ εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ; Καὶ ἐὰν εἶναι ἀποτέλεσμα καὶ καρπὸς φυσικῆς τελειότητος, αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸν Δημιουργὸν Θεόν, ἐδημιούργησε δηλαδή ὁ Θεὸς καὶ ἐνέταξε τοὺς ἀγγέλους κατ' ἰδίαν κρίσιν εἰς τάξεις ἢ εἶναι ἀμοιβὴ καὶ στέφανος ἀναλόγου ἠθικῆς προόδου καὶ ἐξελίξεως αὐτῶν; Αἱ ἐκφράσεις «διέλαχε παρὰ Θεοῦ τάξιν τε καὶ ἀποκλήρωσιν» καὶ «διακληροῦνται ταξιαρχίαν» ὁμιλοῦν εὐκρινῶς, ὅτι τὴν ἰδιαιτέραν τῶν ταύτην θέσιν ἔλαβον οὗτοι κατὰ χάριν. Εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον ἡ τοιαύτη θέσις τῶν Χερουβίμ δικαιολογεῖται, διὰ τοῦ «ἄτε θεοειδέστατοι» ἔλαχον δηλ. τὴν πρώτην καὶ πλησιεστάτην τῷ Θεῷ τάξιν, ἐπεὶ εἶναι «θεοειδέστατοι». Προφανῶς ὅμως τὸ «θεοειδέστατοι» δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν φύσιν τῶν Χερουβίμ, ἀλλ' εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν ἐν τῇ Οὐρανίῳ Ἱεραρχίᾳ καὶ εἰς τὴν σχέσιν τῶν πρὸς τὸν Θεόν³. Οὕτως οἱ «θεῖοι» Χερουβίμ, κατέχοντες τὴν πρωτίστην τάξιν καὶ πλησιαίτατα τῷ Θεῷ ὄντες μετέχουν κατὰ χάριν τῆς θείας γνώσεως, δόξης καὶ λαμπρότητος, «ἀφομοιοῦνται» πρὸς τὸν Θεόν καὶ ἀποβαίνουν «θεοειδέστατοι» καὶ «εἰκόνες» τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται φανερόν, ὅτι δὲν μᾶς εἶναι εὐκόλον ἐξ ὧσων σχετικῶς ἀναφέρει ὁ Νικηφόρος νὰ διακριβώσωμεν, ἐὰν ἡ διαίρεσις τῶν ἀγγέλων εἰς τάξεις εἶναι ἔργον τῆς ἀπολύτου Βουλῆς τοῦ Θεοῦ, ἢ εἶναι ἀποτέλεσμα ἠθικῆς προόδου καὶ ἐξελίξεως καὶ τῆς πρὸς τὸ θεῖον ὁμοιώσεως αὐτῶν, τὴν ὁποίαν οὗτοι ἐπέτυχον κατὰ τὸ στάδιον τῆς δοκιμασίας τῶν ἡ, ὅπερ καὶ τὸ βεβαιότερον, ἀποτέλεσμα συνεργασίας τῆς ἐλευθέρας αὐτῶν βουλῆς καὶ τοῦ Θεοῦ.

1. Αὐτόθι, 768 D.

2. Αὐτόθι, 773 A.

3. Αὐτόθι, 348 B: «Χερουβίμ δὲ δόξης, τὰ δεδοξασμένα, τὰ ἐνδοξα καὶ ὑποκάτω τοῦ Θεοῦ, ὡς ἄριστα τοῖς μυσταγωγοῖς τῆς Ἐκκλησίας δοκεῖ». Πρβλ. 769 AB καὶ 772 A.

Ὁξὺ προβάλλει ἐπίσης καὶ τὸ συναφὲς πρόβλημα: Ὑπάρχει διαφορὰ φύσεως μεταξὺ τῶν ἀγγελικῶν τάξεων καὶ εἰς τί συνίσταται αὕτη; Ὁ Νικηφόρος ἀναφερόμενος εἰς τὴν τάξιν τῶν Χερουβιμ γράφει: «εὖ ἴσμεν, ὡς αἱ θεοὶ Χερουβίμ, αὐτὸ μὲν ὅτι ποτέ εἰσι τὴν φύσιν ἀνείδεοι τε ὑπάρχουσι, καὶ ἀνθρωπεῖα ἥμιστα καθορᾶσθαι φύσει πεφύκασι· δυνάμεις δὲ ὅμως εἰσὶν ἀσώματοι καὶ πανάγιοι, περὶ Θεόν τε ἰδρυμένοι καὶ τὰ πρῶτα ἐκ Θεοῦ ἐλλαμπόμενοι, καὶ λειτουργοὶ τῆς πρώτης λαμπρότητος, νοερά πνεύματα, ἢ πῦρ οἶον καὶ ἀσώματον...» καὶ ἐπάγεται: «... κοινῶς γὰρ ταῦτα καὶ ὁμοίως πασῶν τῶν οὐρανίων καταφάσκειται δυνάμεων· αἱ τῆ φύσει τῆ ἑαυτῶν τὸ ἀνώλεθρον καὶ ἀθάνατον τῆ τοῦ δημιουργήσαντος κέκτηνται χάριτι»⁴. Ὁμοίως ἀλλαχοῦ κατηγορεῖ ὁ Νικηφόρος τὸ «ἀπερίγραπτον», τὸ «ἀσώματον καὶ τὸ ἀνείδεον»⁵, τὸ «ἀπλοῦν καὶ ἀσύνθετον»⁶ καὶ τὸ «πανάγιοι...—καὶ... μακάριοι»⁷, ἄνευ διακρίσεων ἐπὶ πασῶν τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων.

Παρὰ ταῦτα ὅμως εἰς ἄλλα σημεῖα ὁ αὐτὸς Πατὴρ ὁμιλεῖ καὶ περὶ διαφορᾶς καὶ ὑπεροχῆς τῆς τάξεως τῶν Χερουβιμ ἔναντι τῶν λοιπῶν ἀγγελικῶν τάξεων. Οὕτως ἐν P.G. 100, 772 A γράφει: «τῶ τε εἰς ἀλλήλους χωρεῖν ἀσυγχύτως καὶ ἀποχωρεῖν, προϊέναι δὲ καὶ ἐπὶ τὰ ὑφειμένα, προνοίας τε καὶ τοῦ εὐεργετεῖν εἶνεκεν· ἐπιστρεπτικοὶ γὰρ εἰσι τῶν καταδεεστέρων, καὶ χειραγωγικοὶ καὶ ἀνατατικοὶ πρὸς τὰ θεϊότερα καὶ ὑψηλότερα». Αἱ λέξεις «ὑφειμένα» καὶ «καταδεεστέρων», αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς τὰς ἐπομένας τῶν Χερουβιμ ἀγγελικὰς τάξεις, ἐκφράζουν διαφορὰν τινα. Οἱ «καταδεεστέροι» ἄγγελοι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴν ἀνάγκην τῆς «χειραγωγίας» καὶ προστασίας τῶν Χερουβιμ, εἰς τί ὑστεροῦν τούτων καὶ ὡς πρὸς τί εἶναι καταδεεστέροί των, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ ἀγγελικὴ φύσις εἶναι ἀπλῆ καὶ ἀσύνθετος; Περὶ διαφορᾶς ὁμιλεῖ ὁ Νικηφόρος καὶ εἰς δύο ἄλλα σημεῖα: «ὅθεν καὶ θεολογικῆς ἐπιστήμης παρὰ τῆς θεαρχικῆς ὑπερουσιότητος ἐν μετουσίᾳ πρώτως γινόμενοι, ἐπὶ τοὺς μετ' αὐτοὺς ἐξῆς διαπορθμεύουσιν...»⁸, καὶ «καὶ καθάπερ αὐτοὶ ἀμέσως καὶ πρώτως ἐλλαμπόμενοι, τὰς λειτουργίας ἐν τοῖς ὑπερουρανίοις οἰκετικῶς ἀποπληροῦσι, καὶ τὰς ἀγαθουργοὺς τῆς θείας Προνοίας προόδους τοῖς μετ' αὐτοὺς διαπορθμεύουσιν»⁹. Ἐνταῦθα ὅμως ἡ παρατηρουμένη διαφορὰ δὲν ἀνάγεται ἀμέσως εἰς τὴν ἀγγελικὴν φύσιν, ἀλλ' εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀγγέλων ἐν τῇ Οὐρανίῳ Ἱεραρχίᾳ, τουτέστι τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν γίνονται οὗτοι κοινωνοὶ καὶ μέτοχοι, ὅσον αὐτοῖς

4. Αὐτόθι, 769 AB.

5. Αὐτόθι, 345 CD.

6. Αὐτόθι, 349 B.

7. Αὐτόθι, 349 AB.

8. Αὐτόθι, 773 A.

9. Αὐτόθι, 776 A.

ένεστι, τῆς θείας γνώσεως καὶ τῶν θείων δώρων καὶ εὐεργεσιῶν, καὶ εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν.

Οἱ «θεῖοι Χερουβίμ», εὐρισκόμενοι πλησιαίτατα τῷ Θεῷ, ἔρχονται εἰς ἄμεσον κοινωνίαν μετ' αὐτοῦ, μετέχουν τῆς «θεολογικῆς ἐπιστήμης», καὶ δέχονται τὰς ἀγαθουργοὺς τῆς θείας Προνοίας προόδους καὶ τὰς εὐεργεσίας ἀμέσως καὶ πρωτίστως. Ταῦτα ἐν συνεχείᾳ διαπορθμεύουν οὗτοι τοῖς μετ' αὐτοῦ ἀγγέλοις. Δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ διακριβώσωμεν, ἐὰν ἡ μεταβίβασις αὕτη γίνεται πρὸς ὅλας τὰς τάξεις ἢ πρὸς τὴν πρώτην μετὰ τὴν τῶν Χερουβίμ κ.ο.κ. Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἰδιαιτέρως τονίζεται καὶ ἐξαίρεται ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου καὶ τὸ ὁποῖον ἐνέχει δι' ἡμᾶς ὑψίστην σημασίαν εἶναι τοῦτο: Οἱ ἄγγελοι τῶν λοιπῶν τάξεων δὲν ἔρχονται εἰς ἄμεσον σχέσιν καὶ κοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἰς ἔμμεσον, τουτέστι διὰ τῶν Χερουβίμ, δι' ὧν ἐπίσης δέχονται «τὰς ἀγαθουργοὺς τῆς θείας Προνοίας προόδους», τὰ «θεῖα δῶρα» καὶ τὰς «εὐεργεσίας». Ἡ διαφορὰ αὕτη, ἡ ὁποία προφανῶς δὲν ἀνάγεται εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν γνώσεων καὶ τῶν ὑπολοίπων θείων δώρων, τὰ ὁποῖα ἐξ ἴσου δέχονται ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ κατέχουν ὅλοι οἱ ἄγγελοι¹⁰, ἀλλ' εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν γίνονται τούτων μέτοχοι, καὶ τὴν θέσιν των ἐν τῇ Οὐρανίῳ Ἱεραρχίᾳ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ. Ἐν τούτοις ὅμως δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται αὕτη ὡς σχῆμα λόγου ἢ κατ' ἐπίνοιαν, ἢ ὅτι εἶναι ἀπλῆ διάκρισις ἢ προσδιορισμὸς καὶ ἔκφρασις τῆς εἰδικῆς ἀποστολῆς καὶ λειτουργίας, τὴν ὁποίαν ὑπὸ Θεοῦ ἔχουν ταχθῆν ἄσκοῦν ἐν τῷ ὁρατῷ καὶ ἀοράτῳ κόσμῳ οἱ ἄγγελοι ἐκάστης τάξεως, ἀλλ' ὡς διαφορὰ σημαντικῆ, διότι ἄλλως δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ὁ χαρακτηρισμὸς ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου τῶν ἀγγέλων τῶν λοιπῶν τάξεων ὡς «καταδεστέρων»¹¹ τῶν Χερουβίμ.

Συνοψίζοντες τὰ ὅσα ἔχομεν ἤδη ἐκθέσει, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Νικηφόρος, προφανῶς, δέχεται, ὅτι ἡ ἀγγελικὴ φύσις εἶναι κοινὴ καὶ ἐνιαία δι' ὅλους τοὺς ἀγγέλους, καὶ ὅτι ὑπάρχει διαφορὰ τάξεων καὶ δὴ καὶ μεταξὺ τῆς τῶν Χερουβίμ καὶ τῆς τῶν ἄλλων ἀγγέλων. Εἰς τί ὅμως συνίσταται ἡ ἐν λόγῳ διαφορὰ, ἦτοι, ἐὰν αὕτη προῆλθεν ἐκ τοῦ Δημιουργοῦ αὐτῶν, δημιουργήσαντος αὐτοῦς

10. Κατὰ τὸν λεγόμενον Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην ἡ γνώσις τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων εἶναι διάφορος καὶ ἀνάλογος τῶν τάξεων αὐτῶν· οὕτως «ἡ τῶν ἁγίων Χερουβίμ τάξις μετέχει σοφίας καὶ γνώσεως ὑψηλοτέρας, αἱ δὲ τῶν ὑπ' αὐτοῦς οὐσιῶν διακοσμήσεις μετέχουσι μὲν καὶ αὐταὶ σοφίας καὶ γνώσεως, μερικῆς δὲ ὅμως ὡς πρὸς ἐκείνους καὶ ὑφειμένης» (Περὶ Θεῶν ὀνομάτων, κεφ. ΙΒ').

11. Ὁμοίους χαρακτηρισμοὺς εὐρίσκουμεν καὶ εἰς ἄλλους ἐκκλησιαστικούς Συγγραφεῖς. Οὕτω κατὰ τὸν Ποιμένα τοῦ Ἑρμῆ «ὑποδεέστεροι» ἄγγελοι φέρουσι λίθους πρὸς ἀπαρτισμὸν τῆς «οἰκοδομῆς τοῦ πύργου» («Ὅρασις γ', 4, 2. BEII. 3, 44, 32-33). «Ἐποδεέστεροι» ἄγγελοι ἐπίσης παρέδωκαν τὴν Φιλοσοφίαν εἰς τοὺς Ἑλληνας κατὰ τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα (Στρωματεῖς, Ζ', κεφ. ΙΙ. BEII. 8, 246, 25-26). Περὶ κατωτέρων ἀγγέλων ὁμιλεῖ καὶ ὁ Κριτόπουλος εἰς τὴν Ὁμολογίαν του (Ἰω. Καρμίρη, Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα..., τόμος 2ος, Ἀθῆναι 1953, σελ. 513).

οὕτω καὶ ἐντάξαντος εἰς ὠρισμένας τάξεις, ἢ εἶναι ἀποτέλεσμα ἀναλόγου ἡθικῆς τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων τελειώσεως καὶ πρὸς τὸ θεῖον ὁμοιώσεως, δὲν προσδιορίζεται σαφῶς ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου. Ὁμοίως καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ Παράδοσις δὲν εἶναι ὁμόφωνος ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ τῆς Ἀγγελολογίας, διὰ δὲ τοῦ κορυφαίου αὐτῆς ἐκπροσώπου, Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὁμολογεῖ ἀδυναμίαν καὶ ἄγνοιαν. Ἐπὶ παραδείγματι ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος φαίνεται, ὅτι δέχεται διαφορὰν φύσεως καὶ τάξεων τῶν ἀγγέλων, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ λέγῃ εἰς τί συνίσταται αὕτη¹². Τοῦναντίον ὁ Μ. Βασίλειος ἐν τῇ προσπαθειᾷ αὐτοῦ νὰ κάμῃ περισσώτερον προσίτην καὶ καταληπτὸν τὸ ὁμοούσιον τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὅτι δηλαδὴ δὲν ὑπάρχει διαφορὰ οὐσίας μεταξὺ Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ μόνον διαφορὰ τάξεως, προσάγει ὡς παράδειγμα τοὺς ἀγγέλους καὶ γράφει: «Ἄγγελιοί πάντες ὡσπερ προσηγορίας μιᾶς, οὕτω καὶ φύσεως πάντως τῆς αὐτῆς ἀλλήλοις τυγχάνουσιν· ἀλλ' ὅμως οἱ μὲν αὐτῶν ἔθνῶν προεστήχασιν, οἱ δὲ ἐνὶ ἐκάστῳ τῶν πιστῶν εἰσι παρεπόμενοι. Ὅσα μὲντοι προτιμότερον ἔθνος ὅλον ἐνὸς ἀνδρός, τοσοῦτω δήπου μεῖζον ὑπάρχειν ἀνάγκη ἀξίωμα τοῦ ἐθνάρχου ἀγγέλου παρὰ τὸ τοῦ ἐνὸς ἐκάστου τὴν προστασίαν πεπιστευμένου...»¹³.

Τέλος ὁ πολὺς περὶ τὰ θεῖα Δαμασκηνὸς σημειοῖ: «Εἴτε ἴσοι κατ' οὐσίαν, εἴτε διαφέροντες ἀλλήλων, οὐκ ἴσμεν. Μόνος δὲ ὁ ποιήσας αὐτοὺς Θεὸς ἐπίσταται, ὁ καὶ τὰ πάντα εἰδώς. Διαφέροντες δὲ ἀλλήλων τῷ φωτισμῷ καὶ τῇ στάσει, εἴτε πρὸς τὸν φωτισμὸν τὴν στάσιν ἔχοντες, ἢ πρὸς τὴν στάσιν τοῦ φωτισμοῦ μετέχοντες, καὶ ἀλλήλους φωτίζοντες, διὰ τὸ ὑπέροχον τῆς τάξεως ἢ τῆς φύσεως. Δῆλον δέ, ὡς οἱ ὑπερέχοντες τοῖς ὑποβεβηκόσι μεταδιδόσκει τοῦ τε φωτισμοῦ, καὶ τῆς γνώσεως»¹⁴.

3. Ἡ γνῶσις τῶν ἀγγέλων.

Ἡ γνῶσις τῶν ἀγγέλων εἶναι πλήρης καὶ τελεία, οὐχὶ ὅμως καὶ παγγνωσία, ἥτις προσιδιάζει μόνον εἰς τὴν θεῖαν φύσιν, καὶ οὐδεμία σύγκρισις αὐτῆς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην εἶναι δυνατὴ, τόσον ὡς πρὸς τὸν τρόπον λειτουργίας, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβειαν, τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν φύσιν αὐτῆς. Ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις, σύμμετρος πάντοτε πρὸς τὰς δυνατότητας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, εἶναι ἀτελής, περιορισμένη καὶ πολλάκις ὑπόκειται εἰς σφάλματα καὶ «πλάνην». Τοῦναντίον οἱ ἄγγελοι καὶ δὴ καὶ τὰ Χερουβὶμ «νοερὰ πνεύματα» ὄντα «καὶ νόες ὑπερκόσμιοι» γνωρίζουν «πάντα... τὰ παρὰ Θεοῦ ἐλλαμπόμενα...

12. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγος ΚΗ', λα', PG 36, 72: «ἢ πῶς ἂν τις αὐτὰς ἀνυμνήσειεν ἐκεῖθεν ἐλλαμπομένας τὴν καθαρωτάτην ἔλλαμψιν ἢ ἄλλως ἄλλην κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς φύσεως καὶ τῆς τάξεως».

13. Μ. Βασιλείου, Κατὰ Εὐνομίου, PG 29, 656 B.

14. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ἐκδ. Ὁρθ. Πίστewος, PG 94, 869 C-872 A.

καὶ αὐτοῖς ἐκεῖθεν ἐγκαλυπτόμενα), «κατὰ ἀθρόαν ἐπιβολήν», «ἀμέσως», «ἀπλῶς καὶ ἐνοειδῶς»¹. Εἰς ἕτερον σημεῖον ἀναφερόμενος ὁ Νικηφόρος εἰς τὰ Χερουβίμ γράφει: «κἀκείνοις δηλοῖ τοῦνομα τὸ ὑπερπλήρες τῆς γνώσεως καὶ ἀνελάττωτον καὶ τὸ ὑπερβλύζον ἐν αὐτοῖς ἐν σοφίᾳ, ἐκ τῆς πολυχύτου καὶ πηγαιᾶς φωτοχυσίας, ἐξ ὧν καὶ τὸ θεωρητικὸν αὐτοῖς πρόσσεστιν, ἐπὶ τὸ πάσης ἐπέκεινα θεωρίας καὶ γνώσεως ὕψος, θεοειδῶς ἀνατεινομένοις..., ἐντεῦθεν καὶ μύησις αὐτοῖς πρώτως ἐναυγάζεται τῶν παρὰ τῆς θεαρχίας ἐπὶ τὰ προνοούμενα προϊόντων ἐπιστημονικῶν λόγων, ἐν μεθέξει τε τῆς θεουργικῆς γνώσεως ὡς θεμιτὸν γινόμενοι, πολλὰ τῶν θείων καὶ ὑπερτάτων γινώσκουσιν ὑπερκειμένως, καὶ τροφή αὐτοῖς ἐστὶν ἡ τῶν ἀπλῶν καὶ μακαρίων φωτοφανειῶν ἔλλαμψις...»². Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὄχι μόνον, ὅτι οὐδὲν κοινὸν ὑπάρχει μεταξὺ ἀγγελικῆς καὶ ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἀδυνατεῖ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου νὰ συλλάβῃ «τὸ ὑπερπλήρες» τῆς γνώσεως τῶν ἀγγέλων καὶ «τὸ ὑπερβλύζον» τῆς σοφίας των. Οἱ ἄγγελοι, ὡς νόες ἀπλοῖ, μορφοῦσι τὸ περιεχόμενον τῶν γνώσεων αὐτῶν οὐχὶ δι' ἐνὸς ὄργάνου ἢ μιᾶς αἰσθήσεως ἀναλόγου τῆς φύσεώς των, ὡς ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ δι' ὅλης αὐτῶν τῆς οὐσίας. Οὐδὲν παρίσταται ἀνάγκη νὰ σκεφθοῦν περὶ τινος, ἢ νὰ ὑποβάλουν τὰ ἀντικείμενα καὶ τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα θέλουν νὰ γνωρίσουν, εἰς ἔρευναν καὶ κριτικὴν, οὐδὲ ἡ γνώσις των βαίνει προοδευτικῶς. Τὰ πάντα γνωρίζουν «ἀμέσως» καὶ «ἀπλῶς». Αἱ γνώσεις τῶν ἀγγέλων ἀκόμη δὲ εἶναι προῖον συνθετικῆς ἢ ἀναλυτικῆς ἐπεξεργασίας ἐπὶ μέρους γνώσεων ἢ γνωστικοῦ ὕλικου, οὐδὲ ὑπόκεινται εἰς κορεσμόν ἢ εἰς περιορισμὸν ποσοτικόν, ἴσως δὲ οὐδὲ καὶ χρονικόν, ἀλλ' εἰς ἐκάστην στιγμὴν γνωρίζουν οὔτοι συγχρόνως πάντα, ὅσα δύνανται νὰ γνωρίζουν, «ἐνοειδῶς» καὶ «κατὰ ἀθρόαν ἐπιβολήν». Ἡ ἀγγελικὴ γνώσις εἶναι εὐρυτάτη καὶ ἐπεκτείνεται ἐπὶ τῆς σφαίρας τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τοῦ ἐπουρανίου κόσμου καὶ ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ ὕλικου κόσμου. Εἰς τὴν παράγραφον περὶ τῆς φύσεως τῶν ἀγγέλων ἐγένετο ἤδη σύντομος λόγος περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν οὔτοι γίνονται κοινωνοὶ καὶ γνωῖσται πολλῶν δι' αὐτοὺς ὑπερφυσικῶν ἀληθειῶν. Οἱ Χερουβίμ «ἐν μεθέξει τε τῆς θεουργικῆς γνώσεως ὡς θεμιτὸν γινόμενοι, πολλὰ τῶν θείων καὶ ὑπερκοσμίων γινώσκουσιν ὑπερκειμένως». Ἐντεῦθεν, λοιπόν, χωρὶς νὰ παρίσταται ἀνάγκη νὰ ὁμιλῇ ὁ Θεὸς ἢ νὰ ἔχουν

1. PG 100, 769 C: «...καὶ νόες εἰσὶν ὑπερκόσμοι, ἀύλια καὶ ἀπαθεία καὶ ἀσωματότητι νοούμενοι, καὶ νοῦντες ὑπερκοσμίως πάντα ἀπλῶς καὶ ἐνοειδῶς τὰ παρὰ Θεοῦ ἐλλαμπόμενα, ὁμοῦ τε καὶ κατὰ ἀθρόαν ἐπιβολήν· ἀλλὰ καὶ πολυομμάτους αὐτοὺς (Χερουβίμ) εἶναι παραδεδόται, τῷ πρὸς Θεὸν ἐστράφθαι, καὶ τὰ προσεχῶς αὐτοῖς ἐκεῖθεν ἐγκαλυπτόμενα ἀμέσως κατοπτεῖν». Τὸ «ἀμέσως» τροπικῶς ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰ Χερουβίμ· διὰ τοῦς λοιποὺς ἀγγέλους ἔχει χρονικὴν ἔννοιαν, τουτέστι: πᾶν ὅ,τι τὰ Χερουβίμ ἀμέσως, κατὰ μετοχὴν καὶ μεθεξὶν ἐν τῇ θεῖᾳ γνώσει, γνωρίζουν, γνωρίζουν τοῦτο καὶ οἱ ἄγγελοι τῶν ἄλλων τάξεων ταυτοχρόνως μὲν, ἀλλ' ἐμμέσως διὰ τῆς ἐν τοῖς Χερουβίμ περιχωρήσεώς των.

2. Αὐτόθι, 772 D.

ὅτα τὰ Χερουβίμ, διὰ τὰ ἀκούουν, ταῦτα γνωρίζουν πολλὰς ἐκ τῶν γνώσεων τοῦ Θεοῦ κατὰ μετοχὴν καὶ μέθεξιν εἰς τὴν θείαν γνώσιν³. Οἱ λοιποὶ ἄγγελοι γίνονται κοινωνοὶ τῶν γνώσεων τῶν Χερουβίμ διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις περιχωρήσεως αὐτῶν: «ἀλλὰ τῷ ἀύλους εἶναι, καὶ ἀσυνθέτους, καὶ ἀπλοῦς τε καὶ ἀσωμάτους περιχωρεῖν ἐν ἀλλήλοις, καὶ τὰς ἀλλήλων ἐγκατοπτεῦειν νοήσεις καὶ κοινωνεῖν τῷ λόγῳ διὰ σιγῆς ἐναργέστερον ἢ ὁ πᾶς προῶν λόγος»⁴. Διὰ τῆς περὶ ἀγγελικῆς περιχωρήσεως διδασκαλίας τοῦ ὁ Νικηφόρος εἰσάγει ἐν νέον στοιχεῖον εἰς τὴν Ἀγγελολογίαν. Ἡ ὀρθόδοξος Δογματικὴ ὡς γνωστὸν δύο τρόπους περιχωρήσεως γνωρίζει. Τὴν ἕνεκα τοῦ ὁμοουσίου περιχώρησιν τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐν τῇ μιᾷ ὑποστάσει περιχώρησιν τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων. Ὁ Νικηφόρος προφανῶς προβαίνει εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς ἐν λόγῳ ἀντιλήψεως του προκειμένου τὰ ἐρμηνεύσει τὸν τρόπον ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν ἀγγέλων, διότι τόσον ὁ ἴδιος, ὅσον καὶ ἡ Παράδοσις δὲν δέχονται προφορικὸν λόγον παρ' ἀγγέλους⁵. Πᾶν ὅ,τι λοιπόν, τὰ Χερουβίμ, κατὰ μετοχὴν καὶ μέθεξιν ἐν τῇ θείᾳ γνώσει γνωρίζουν, γνωρίζουν τοῦτο «ἀμέσως» καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι, ἕνεκα τῆς ἐν ἀλλήλοις περιχωρήσεως αὐτῶν. Οἱ ἄγγελοι ἐπίσης τὰς ἀλλήλων ἐγκατοπτεύουν νοήσεις καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδὲν μυστικὸν εἶναι δυνατὸν τὰ ὑπάρξει μεταξὺ αὐτῶν. Οὐδεὶς ἄγγελος δύναται τὰ γνωρίζῃ τι, τὸ ὅποῖον τὰ μὴ γνωρίζουν καὶ οἱ ἄλλοι ἄγγελοι. Τίθεται ὅμως τὸ ἐρώτημα· ἡ περιχώρησις τῶν ἀγγέλων ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τῶν δαιμόνων, καὶ ἀντιθέτως οἱ δαίμονες περιχωροῦν τοῖς ἀγγέλοις καὶ ἐγκατοπτεύουν τὰς «νοήσεις» αὐτῶν; Ὁ Νικηφόρος οὐδὲν περὶ τούτου λέγει. Ἐξ ὧν δὲ δυνάμεθα τὰ γνωρίζωμεν καὶ οὐδεὶς ἕτερος τῶν Πατέρων ἀναφέρει τι σχετικόν. Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος ἡ ἔρευνα τοῦ σημείου τούτου τῆς Ἀγγελολογίας. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα εἰς τοῦτο μόνον. Κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην ἡ περιχώρησις τῶν δαιμόνων, τουτέστι τοῦ σκότους καὶ τῆς ἀμαρτίας ἐν τοῖς ἀγγέλοις, τῷ φωτὶ καὶ τῇ κατὰ πάντα ἀγαθῇ φύσει, πρέπει τὰ ἀποκλεισθῆναι, διότι «τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν»⁶.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων γνώσιν τῶν συμβαινόντων

3. Αὐτόθι, 773 Α.

4. Αὐτόθι, 772 Γ. Ἐνταῦθα ὁ Νικηφόρος ἀναφέρεται εἰς τὴν τάξιν τῶν Χερουβίμ, οἱ ὅποιοι περιχωροῦν ἀσυγχύτως ἐν ἀλλήλοις καὶ ἀποχωροῦν. Ἡ περιχώρησις αὕτη δὲν πρέπει τὰ περιορισθῆναι μόνον εἰς τὴν τάξιν τῶν Χερουβίμ, ἀλλὰ τὰ ἐπεκταθῆναι ἐφ' ὅλων τῶν ἀγγελικῶν τάξεων. Οἱ θεοὶ Χερουβίμ περιχωροῦν ἐν ἀλλήλοις, ἐπειδὴ εἶναι ἀπλοῖ, ἀσύνθετοι, ἄυλοι καὶ ἀσώματοι. Πάντα ταῦτα ὅμως κέκτηνται πᾶσαι αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις (Αὐτόθι, 3450 D, 348 AB, 349 AB). Ἔτι δὲ πάντες οἱ ἄγγελοι «καθὸ γὰρ νόες εἰσὶ, κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις περὶ τὰ νοήματα, καὶ τὴν φύσιν ἐπὶ ποσὸν ἀλλήλων ἴσασιν» (345 Γ).

5. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ἐκδ. Ὁρθ. Πίστεως, PG 94, 868 Β ἐξ.: «οὐ γλώσσης καὶ ἀκοῆς δεόμενα, ἀλλ' ἄνευ λόγου προφορικῶς μεταδιδόντα ἀλλήλοις τὰ ἴδια νοήματα καὶ βουλευματα». Πρβλ. PG 100, 772 Γ.

6. Ἰωάν. 1, 5.

ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ καὶ τῷ ἀνθρώπῳ οὐδὲν τὸ συγκεκριμένον ἀναφέρει ὁ Νικηφόρος ἐκτὸς τῆς διαπιστώσεώς του, ὅτι οὗτοι «γινώσκουσι... καὶ τὰ ἐν αἰσθησει οὐκ αἰσθητῶς ἀλλὰ νοητῶς, κατὰ τὴν οἰκείαν τῆς ἐνούσης αὐτοῖς τοῦ θεοειδοῦς δυνάμεως ἐπιστήμην»⁷. Ἐχοντες ὅμως ὑπ' ὄψιν τὴν ἀπλότητα, τὸ ἄυλον καὶ ἀσώματον καὶ ἀπερίγραπτον, ὡς καὶ τὸ ἄτρεπτον, ἄφθαρτον καὶ ἀναλλοίωτον τῆς ἀγγελικῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ («τὸ ὑπερπλήρες») καὶ («τὸ ὑπερβλύζον») τῆς σοφίας των, πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς βέβαιον, ὅτι αἱ οὐράνιαι δυνάμεις γνωρίζουν τὰ συμβαίνοντα ἐν τῷ κόσμῳ καὶ δὴ καὶ «ἀπλῶς καὶ ἐνοειδῶς» καὶ «κατὰ ἀθρόαν ἐπιβολήν». Τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν σημαίνει ὅτι οἱ ἄγγελοι εἶναι καὶ παντογνώσται, διότι μία τοιαύτη ἀντίληψις θὰ ἤρχετο εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Καινὴν Διαθήκην, κατὰ τὴν ὁποίαν οὗτοι ἠγγούουν τὸ μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας⁸ καὶ ἀγνοοῦν ἐπίσης καὶ τὸν χρόνον τῆς τοῦ Κυρίου ἐνδόξου Δευτέρας Παρουσίας⁹.

Δυσκολωτέρα εἶναι ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα ἐὰν καὶ εἰς ποῖον βαθμὸν γνωρίζουν οἱ ἄγγελοι τὸ μέλλον καὶ τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς σκέψεις ἡμῶν¹⁰. Τὸ ἐν λόγῳ ἐρώτημα οὐδόλως ἀπασχολεῖ τὸν Νικηφόρον, ἐπομένως οὐδεμίαν ἄμεσον ἀπάντησιν δυνάμεθα νὰ εὔρωμεν παρ' αὐτῷ. Ἐξ ὧσων ὅμως ὁ Πατὴρ ἀναφέρει: 1) Περὶ τῆς τελειότητος τῆς γνώσεως τῶν ἀγγέλων καὶ 2) Περὶ τῆς ἱκανότητος αὐτῶν νὰ περιχωροῦν ἐν ἀλλήλοις, γεγονὸς ὅπερ καθιστᾶ δυνατὴν καὶ τὴν ἐν τοῖς ἀνθρώποις περιχώρησιν, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ Νικηφόρος ἀπαντᾷ ἐμμέσως καταφατικῶς. Τὴν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων γνώσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν ἀνθρώπων προϋποθέτει ἐπίσης τὸ καθῆκον αὐτῶν νὰ προσάγουν τῷ Θεῷ τὰς προσευχὰς καὶ τὰς δεήσεις ἡμῶν. Πολλάκις ὅμως συμβαίνει νὰ προσευχώμεθα νοερῶς. Ἄλλ' εἶναι δυνατὸν τὸ περιεχόμενον αὐτῆς τῆς προσευχῆς νὰ παραμένῃ εἰς τοὺς ἀγγέλους ἄγνωστον καὶ νὰ μὴ προσάγεται τῷ Θεῷ; Ἀσφαλῶς οὐδεὶς δύναται τοιοῦτόν τι νὰ ὑποστηρίξῃ.

4. Τὸ ἔργον τῶν ἀγγέλων.

Τὸ ἔργον τῶν ἀγγέλων εἶναι ἀνάλογον τῆς φύσεως καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ἐν τῇ Δημιουργίᾳ καθόλου. Οἱ ἄγγελοι κατέχοντες τὸ μεταίχμιον μεταξὺ ὑπερφυσικοῦ καὶ φυσικοῦ ἢ αἰσθητοῦ, τ.ε., μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ἔχουν ὡς ἔργον των τὸ μὲν νὰ ὑπηρετοῦν καὶ ἀνυμνοῦν τὸν Θεόν, τὸ δὲ νὰ ὑπηρετοῦν, βοηθοῦν καὶ προστατεύουν τὸν ἄνθρωπον.

Οἱ ἄγγελοι αἰννοῦσὶ τε ἀκαταλήκτως καὶ ἀσιγήτως τὴν θείαν ἀγαθό-

7. PG 100, 773 C.

8. Ἐφεσ. γ', 9-10. Α' Πέτρου, α', 12.

9. Μάρκ. ιγ', 32.

10. Αἱ γνώμαι τῶν Πατέρων δὲν εἶναι ὁμόφωνοι ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ. Βλέπε σχετικῶς Reallexikon, ἐνθ' ἀν., τ. 5, σελ. 131.

τητα, τὸ σεβάσμιον ἐκεῖνο καὶ τρισσοφαῆς τῆς θεολογίας μελώδημα»¹. Ἔτι δὲ οὗτοι εἶναι «λειτουργοὶ τῆς πρώτης λαμπρότητος»², «λειτουργικὰ πνεύματα», τὰ ὅποια τοῦτο μὲν ἀποστέλλονται «εἰς διακονίαν διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν», τοῦτο δὲ «τάς λειτουργίας ἐν τοῖς ὑπερουρανίοις οἰκετικῶς ἀποπληροῦσι»³. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἰσχύει («ἐν τοῖς ὑπερουρανίοις») κυρίως διὰ τοὺς Χερουβίμ, οἱ ὅποιοι, ἕνεκα τῆς ἐξαιρέτου καὶ εἰδικῆς θέσεώς των «τάς ἀγαθοουργούς τῆς θείας Προνοίας τοῖς μετ' αὐτοὺς διαπορθμεύουσιν»⁴ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου «ἐπιστρεπτικοὶ γάρ εἰσι τῶν καταδεστέρων, καὶ χειραγωγικοὶ καὶ ἀνατατικοὶ πρὸς τὰ θεϊότερα καὶ ὑψηλότερα»⁵. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι οἱ Χερουβίμ κεῖνται μεταξὺ Θεοῦ καὶ λοιπῶν ἀγγελικῶν τάξεων. Ὁ Θεός, κατὰ τὸν Νικηφόρον, ἔρχεται εἰς κοινωνίαν μετὰ τῶν ἄλλων ἀγγέλων διὰ τῶν Χερουβίμ, οἵτινες «ἐξαγγελτικοὶ γοῦν εἰσι τῆς θείας σιγῆς, ἐκφαίνοντες ἐν ἑαυτοῖς τῆς ὑπερουσίου κρυφιότητος τὴν ἀφθελζίαν»⁶. Οἱ Χερουβίμ ἀκόμη ὀφείλουσαν νὰ ἐπαγρυπνοῦν ἐπὶ τῆς ἠθικῆς καταστάσεως ὅλων τῶν ἀγγέλων καὶ νὰ προνοοῦν καὶ χειραγωγοῦν τοὺς «καταδεστέρους» εἰς τὴν πρὸς τὸ θεῖον ἐξομοίωσίν των. Ὁ Νικηφόρος οὐδὲν ἀναφέρει ἂν οἱ ἄγγελοι κοινωνοῦν ἐμμέσως μετὰ τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν Χερουβίμ. Τοῦτο, ὅμως, εἶναι δυνατὸν εἰς τὴν αὐτοκρατορικοῦ τύπου Οὐράνιον Ἱεραρχίαν, τὴν ὁποίαν εἰσάγει ἐν τῇ θεολογίᾳ ὁ Ψευδοδιονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης καὶ τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ὁ Νικηφόρος.

Ἡ τοιαύτη «λειτουργία» τῶν Χερουβίμ δημιουργεῖ εἰς ἡμᾶς πολλὰ προβλήματα, ὧν τὸ σπουδαιότερον εἶναι, ὅτι παρουσιάζει τὰ Χερουβίμ νὰ διαδραματίζουσαν τὸν ρόλον ἑνὸς μεσίτου μεταξὺ Θεοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἀγγελικῶν τάξεων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ἄγνωστον, ἐξ ὧσαν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν εἰς τὴν Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας⁷, ρόλον παράλληλον ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ἐπιτελεῖ ὁ Θεάνθρωπος, ἐξαιρέσει τῆς λυτρωτικῆς αὐτοῦ θυσίας, διὰ τὸν ἄνθρωπον.

Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ θὰ παραστῆ ἀνάγκη νὰ ἐπανεέλθωμεν. Ἐξ ἴσου δύσκολον πρόβλημα δημιουργεῖ εἰς ἡμᾶς ἡ ἀντίληψις τοῦ Νικηφόρου περὶ τῶν Χερουβίμ, τοὺς ὁποίους θέλει «ἐπιστρεπτικούς τῶν καταδεστέρων» (ἀγγέλων) καὶ «χειραγωγούς» τῶν ἀγγέλων «πρὸς τὰ θεϊότερα καὶ ὑψηλότερα». Ταῦτα ὁπωσδήποτε ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἀναμάρτητον καὶ τὴν ἐμμο-

1. PG 100, 773 B.

2. Αὐτόθι, 769 B. Πρβλ. 353 B: «λειτουργοὶ τῆς θείας μεγαλειότητος».

3. Αὐτόθι, 776 A.

4. Αὐτόθι, 776 A.

5. Αὐτόθι, 772 B.

6. Αὐτόθι, 773 D.

7. Ὑπάρχει μακρὰ παράδοσις περὶ τοῦ Χριστοῦ ὡς μεσίτου καὶ λυτρωτοῦ τῶν ἀγγέλων καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ προῦπάρξει αὐτοῦ.

νήν ἐν τῷ ἀγαθῷ τῶν ἀγγέλων καὶ συνεπάγονται ἡθικὴν τινα πρόοδον τούτων καὶ ἐξέλιξιν ἐν τῷ ἀγαθῷ.

Τὸ ἔργον τῶν ἀγγέλων, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἶναι διττόν: Πρῶτον οἱ ἄγγελοι ἐξαγγέλλουν, φανερώνουν καὶ ἀποκαλύπτουν τοῖς ἀνθρώποις τὰς βουλὰς τοῦ Θεοῦ καὶ «διαπορθμεύουσι» αὐτοῖς «τὰ θεῖα δῶρα καὶ τὰς εὐεργεσίας»⁸. Ποῖα ἔμως εἶναι τὰ θεῖα δῶρα καὶ αἱ εὐεργεσίαι αὗται δὲν ἀναφέρει ὁ Νικηφόρος. Προβληματικὸν εἶναι κατὰ πόσον πρόκειται περὶ τῶν ἐκ τῆς σαυρικῆς θυσίας τοῦ Ἰησοῦ προελθόντων τοιούτων. Ἐκτὸς τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλων, οἱ ὁποῖοι «διαπορθμεύουσι» τὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὑπάρχουν καὶ οἱ τιμωροὶ ἄγγελοι, οἱ ὁποῖοι κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ τιμωροῦν τοὺς ἁμαρτάνοντας: «Ὁ δὲ τοὺς τῆς διανοίας κατακαθαυμένους ὀφθαλμούς, ἐπειδὴ τὴν κατὰ τῶν ἁμαρτηκότων θεόκριτον προσηνεγμένην ἑώρα τιμωρίαν, τοὺς ἐπὶ ταύτῃ τεταγμένους καὶ ὑπηρετούμενους, πελέκεις τιθέεται χερσὶ φέροντας, τὸ ἀναιρετικὸν καὶ ὀλοθρευτικὸν καὶ τομὸν τῆς τῶν ὑπευθύνων πληθῆος διαγράφοντας»⁹. Δεύτερον, οἱ ἄγγελοι μεταφέρουν, προσάγουν τὰς δοξολογίας, τὰς εὐχαριστίας, τὰς δεήσεις καὶ παρακλήσεις ἡμῶν τῷ Θεῷ, παρὰ τῷ ὁποίῳ καὶ «μεσιτεύουν» ὑπὲρ ἡμῶν¹⁰. Οὕτως ἀποβαίνουν οὗτοι «τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας διάκονοι». Ἡ μετοχὴ «μεσιτεύοντες», τὴν ὁποίαν ὁ Νικηφόρος χρησιμοποιεῖ εἰς τὸ ἐν ὑποσημειώσει παρατιθέμενον κείμενον, μᾶς ξενίζει καὶ δὴ καὶ ὅταν ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ὅσα οὗτος ἐκθέτει περὶ τοῦ εἰδικοῦ ἔργου τῶν Χερουβὶμ ὡς μεσιτῶν μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων, περὶ τοῦ ὁποίου διελάβομεν ἀνωτέρω. Ἐνταῦθα παρουσιάζονται οἱ ἄγγελοι, προφανῶς διὰ τῶν Χερουβὶμ, μεσιτεύοντες παρὰ τῷ Θεῷ διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν. Παρουσιάζονται οὕτως οἱ ἄγγελοι ὡς ἀσκοῦντες σωτήριον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἔργον, παράλληλον τοῦ σωτηρίου ἔργου τοῦ Ἰησοῦ, ὅστις εἶναι ὁ μόνος μεσίτης μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὁ Νικηφόρος ἐξ ὅσων περὶ ἀγγέλων

8. Αὐτόθι, 349 Β: «...εὐδόκησεν ὁ πάντων κηδεμῶν καὶ Δεσπότης Θεός, ὁ πάντα φιλανθρώπως οἰακίζων καὶ πρυτανεύων τὰ ἡμέτερα, ἀναλόγως τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ, διὰ τῆς συντρόφου καὶ συνήθους αἰσθήσεως, τὰς τῶν μακαρίων δυνάμεων ἐπιστασίας γίνεσθαι ἐξ ὧν ἡμῖν, τὸ κοινωνικὸν ἔχουσαι, τὰ θεῖα δῶρα καὶ τὰς εὐεργεσίας τῶν οἰκονομουμένων καὶ προμηθουμένων διαπορθμεύουσι.»

9. Αὐτόθι, 352 Β.

10. Αὐτόθι, 353 Β: «Καὶ ἐπειδὴ ἅγιοι καὶ θεοειδεῖς εἰσι, καὶ λειτουργοὶ τῆς θείας μεγαλειότητος... καὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας διάκονοι... διότι γινώσκομεν καὶ πιστεύομεν, τὰς τε δοξολογίας ἡμῶν, καὶ τὰς πρὸς Θεὸν εὐχαριστίας τε καὶ δεήσεις καὶ παρακλήσεις δι' αὐτῶν προσάγεσθαι· εἴπερ ἐστὶν ἀληθὲς τὸ ἐν Εὐαγγελίῳ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένον· ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντός ὁρῶσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Τί πράσσοντες ἢ τί ἐργαζόμενοι, ἢ πάντας γε τὰς αἰτήσεις ἡμῶν εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαώθ ἄγοντες, καὶ ἵλεων ἡμῖν αὐτὸν ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις παρασκευάζοντες, καὶ ἃ πρὸς σωτηρίαν ἡμῖν ἐστι μεσιτεύοντες.»

γράφει φαίνεται ὡς μὴ συνδέων Ἀγγελολογίαν καὶ Χριστολογία. Οἱ ἄγγελοι μεσιτεύουν οὐχὶ διὰ τοῦ Θεανθρώπου, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας παρὰ τῷ Θεῷ¹¹. Προφανῶς ὁ Νικηφόρος εἶναι τῆς γνώμης ὅτι ὁ Θεάνθρωπος δὲν εἶναι μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀγγέλων, ἀλλὰ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων μόνον. Ἐντεῦθεν οἱ ἄγγελοι δύνανται νὰ μεσιτεύουν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου παρὰ τῷ Θεῷ. Ἡ μεσιτεία τῶν ἀγγέλων δέον νὰ νοηθῇ ὡς πρεσβεία αὐτῶν παρὰ τῷ Θεῷ, ὅπως εἰσακούσῃ τῶν προσευχῶν καὶ τῶν δεήσεων τῶν ἀνθρώπων, τὰς ὁποίας οὗτοι προσάγουν αὐτῷ¹². Ἐντεῦθεν καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ ἐπικαλούμεθα ἐν ταῖς προσευχαῖς ἡμῶν τὴν πρεσβείαν τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων, καθ' ὅσον αὐταὶ κέκτηνται (πολλὴν πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην παρρησίαν διὰ τὸ πλούσιον τῆς ἀρετῆς). Ἡ πρεσβεία τῶν ἀγγέλων εἶναι ὁμοία τῇ πρεσβείᾳ τῶν ἁγίων τῆς πίστεώς μας, μὲ μόνην ἀλλὰ σημαντικὴν διαφορὰν ὅτι αὕτη ἀπευθύνεται, κατὰ τὸν Νικηφόρον, πρὸς τὸν Θεὸν καὶ οὐχί, ὡς ἡ τῶν ἁγίων, πρὸς τὸν Χριστόν.

5. Ἀπεικόνισις τῶν ἀγγέλων.

Ἀγγελοφάνεια.

Εἰς τὴν παράγραφον περὶ τῆς φύσεως τῶν ἀγγέλων εἶδομεν, ὅτι οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὸν Νικηφόρον, εἶναι τελείως ἀσώματα, ἄυλοι, νόες ἀπλοῖ, ἀπερίγραπτοι, καὶ ἀανείδαιοι, διὸ καὶ «μορφῆς καὶ σχήματος ὑπερέκεινα καὶ ἀμέθεκτοι». Τόσον ὅμως ὑπὸ τῆς Παλαιᾶς, ὅσον καὶ ὑπὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀναφέρονται ὡς λαβοῦσαι χώραν πολλαὶ ἀγγελοφάνεια, τ.έ. ἐμφανίσεις ἀγγέλων: «Πολλὰ γοῦν τοῖς τοῦ Θεοῦ θεράπουσιν ἀγγελοφάνεια γεγονάσιν»¹. Εἰς τὴν πραγματικότητά, ὅμως, δὲν πρόκειται περὶ ἐμφανίσεως αὐτῆς ταύτης τῆς ἀγγελικῆς φύσεως, ἀλλὰ περὶ συμβολικοῦ μετασχηματισμοῦ ταύτης ἀναλόγου πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀγγελοφανείας, τοῦ χώρου, ὅπου αὕτη ἔλαβε χώραν καὶ τῆς δεκτικότητος τοῦ προσώπου εἰς τὸ ὁποῖον ἐγένετο². Συμβολικαὶ εἶναι

11. Ἀντίθετος, γνώμη ὅτι δηλαδὴ οἱ ἄγγελοι διὰ τοῦ Χριστοῦ ἔρχονται εἰς κοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὑποστηρίζεται ὑπὸ Ποιμένος τοῦ Ἐρμῆ, Ὁριγένους, Ἀμβροσίου κ.λ.π. Βλέπε Realexikon, 5, 146.

12. PG 100, 353 B: «...τὴν προσήκουσαν τιμὴν προσφέρομεν αὐτοῖς, καὶ τὰς ἱεράς πρεσβείας αὐτῶν ἐξαίτουμεν». Ὁ βιογράφος τοῦ Νικηφόρου παρουσιάζει τοῦτον ἀπαντῶντα εἰς ἐρώτησιν τοῦ αὐτοκράτορος, διατί εἰκονίζονται καὶ τιμῶνται οἱ ἄγγελοι, ὡς ἐξῆς: «οὐχ ὡς τὴν ἀνωτάτω καὶ πρώτην κληρωσασμένους οὐσίαν... ἀλλ' ὡς συνδούλους, πολλὴν πρὸς τὸν κοινὸν δεσπότην παρρησίαν κεκτημένους διὰ τὸ πλούσιον τῆς ἀρετῆς» (PG 100, 108 D). Ὁ δοῦλος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μεσιτεύῃ ὑπὲρ τοῦ συνδούλου καὶ τῶν δεήσεων καὶ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ.

1. Αὐτόθι, 349 C.

2. Αὐτόθι, 781 AB: «εἰ γάρ που ἐν σώματι τοὺς θεῖους ἀγγέλους ἀκούσειε τις ὀρθῶσαι ποτε, μὴ ἂν ἄλλο τι ὑπολήψοιτο, ἢ τό γε τοῖς ἐν οἷς εἶδαι πρὸς τὰς ἐγκεχειρισμένας

Ἐκ τῶν ἀγγελοφανεσιῶν τῆς Κ. Διαθήκης καὶ ὅπως κατ' ἀνεξήγητον λόγον ἀναφέρει μόνον μίαν, «τὴν ὀπτασίαν ἀγγέλων», ἣν «ἐωράκεσαν» αἱ μυροφόροι γυναῖκες, «ἠνίκα κατὰ τὸν θεῖον τάφον προσήδρευον, ἐν ᾧ τὸ ζωαρχικὸν τῆς θεαρχίας σῶμα ἐτεθησαύριστο, ὧν τὸ φαιδρὸν τῆς στολῆς καὶ κατηγλαϊσμένον, ἐπέπερ σύμβολον ἦν τῆς κοινῆς τοῦ γένους εὐφροσύνης τε καὶ ἀπολυτρώσεως»⁹.

Ἡ παρὰ «τῇ Δρυὶ τῇ Μαμβρῇ» (Γεν. ιη', 1 ἐξ.) ἐμφάνισις τῶν τριῶν ἀνδρῶν εἰς τὸν Ἀβραάμ, κατὰ τὸν Νικηφόρον, «Θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀγγέλων παρουσίαν διαδεικνύει»¹⁰, τουτέστι πρόκειται περὶ συμβολικῆς παραστάσεως — ἐμφανίσεως τῆς Θεότητος. Ἡ ἀντίληψις αὕτη τοῦ Πατρὸς ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν ἀφ' ἐνὸς μὲν πρὸς τὴν θέσιν αὐτοῦ, ὅτι οὐδεὶς ποτε τῶν ἀνθρώπων εἶδε ἢ δύναται νὰ ἴδῃ τὸν Θεόν, καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ ἀπεικόνισις τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀδύνατος καὶ ἀνεπίτρεπτος, τοῦθ' ὕπερ ἀποτελεῖ διδασκαλίαν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐρειδομένην ἐπὶ τοῦ ἀοράτου τῆς θείας οὐσίας¹¹. Ἡ ἀπαγόρευσις ὑπὸ συσώμου τῆς ἀρχαίας Παραδόσεως τῆς ἀπεικόνισεως τοῦ Θεοῦ ἔρχεται ἐπίσης εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν υἰοθέτησιν ὑπ' αὐτῆς τοῦ δυνατοῦ τῆς ἀπεικόνισεως τῶν ἀγγέλων, τῶν ὁποίων ἐπίσης τὴν οὐσίαν οὐδεὶς ποτε τῶν ἀνθρώπων εἶδεν. Ὁ Νικηφόρος θεμελιῶ τὴν ἀπεικόνισιν τῶν ἀγγέλων ἐπὶ τῶν ἀγγελοφανεσιῶν¹², ἀρνεῖται ὅμως τοῦτο διὰ τὸν Θεόν, παρὰ τὰς μνημονευομένας Θεοφανείας. Ὁ λόγος εἶναι προφανής. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Π. Διαθήκης ἀπαγόρευσιν τῆς ἀπεικόνισεως τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη δὲν ἰσχύει διὰ τοὺς ἀγγέλους, καθ' ὅσον ἡ ἀπεικόνισις αὐτῶν εἶναι ἐντολὴ Θεοῦ, δοθεῖσα τῷ Μωϋσεῖ. Ὁ Νικηφόρος παραθέτει ὀλόκληρον τὸ σχετικὸν κείμενον τῆς Ἐξόδου (Κεφ. 25, στχ. 17-21), ὅπου ὁ Θεὸς ἐντέλλεται τῷ Μωϋσεῖ τὴν κατασκευὴν τῶν δύο ἐκείνων «χρυσοτορευτῶν» Χερουβὶμ καὶ τὴν τοποθέτησίν των ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ ἱεροῦ Ἰλαστηρίου.

9. Αὐτόθι, 352 D.

10. Αὐτόθι, 349 C: «Τὰ μὲν οὖν κατὰ τὸν πατριάρχην Ἀβραάμ τελούμενα, κρείττω ἢ κατὰ ἀγγέλους ἦν· καὶ ὁ τῆς καινῆς ἐκείνης καὶ θαυμαστῆς δεξιώσεως τρόπος, καθ' ἣν φιλόθεον ὁμοῦ καὶ φιλόξενον τοῦ ἐξενικότος ἀνυμνεῖται τε καὶ θαυμάζεται, Θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀγγέλων παρουσίαν διαδεικνύει». Ὁ βιογράφος τοῦ Πατρὸς εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ παραδιδόμενον διάλογον μεταξὺ πατριάρχου καὶ αυτοκράτορος παρουσιάζει τὸν Νικηφόρον ὡς ἐχόμενον τῆς γνώμης, ὅτι παρὰ τὴν Δρυὶν ὤφθησαν τῷ Ἀβραάμ ἄγγελοι καὶ οὐχὶ ὁ Θεὸς (Αὐτόθι, 108 B).

11. Mansi, 12, 963 DE: «Διὰ τί τὸν πατέρα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐχ ἱστοροῦμεν καὶ ζωγραφοῦμεν; Ἐπειδὴ οὐκ οἶδαμεν τίς ἐστὶν καὶ Θεοῦ φύσιν ἀδύνατον ἱστορῆσαι καὶ ζωγραφῆσαι, καὶ εἰ ἔθεασάμεθα καὶ ἐγνωρίσαμεν, καθὼς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, κακείνων ἂν εἴχομεν ἱστορῆσαι καὶ ζωγραφῆσαι». Πρβλ. Mansi, 13, 282 E.

12. PG 100, 353 A: «Ἐπεὶ οὖν ὀφθαλμοῖς σαρκίνοις ἀθέατοί εἰσιν οἱ ἄγιοι ἄγγελοι, ὤφθησαν δὲ διαφόροι κατὰ τὰ σύμβολα τῶν ἐγχειρισμένων αὐτοῖς διακονιῶν σχηματιζόμενοι, οὕτω καὶ εἰκασθησαν [εἰκονίσθησαν] καὶ ἐγράφησαν, μέχρι γοῦν τῆς σήμερον παρὰ χριστιανοῖς».

Σχολιάζων ὁ Νικηφόρος τὸ κείμενον τοῦτο τῆς Ἐξόδου παρατηρεῖ: Ἄνοιγνύτωσαν τὴν ἀκοὴν οἱ ἀναίσθητοι, προσεχέτωσαν τὸν νοῦν οἱ ἀνόητοι· Θεοῦ φωνὰ ταῦτά ἐστι καὶ ἐντάλματα· οὐκ ἔχουσιν εἰπεῖν, ὅτι Μωσέως ἐστὶ τὸ ἐγγεῖρημα· ἀνθρώπινον τὸ ἐπιτήδευμα, τέχνης ἔργον τῆς καθ' ἡμᾶς τὸ τέλοςμα, Θεὸς ἐστὶν ὁ προστάττων, Θεὸς ὁ κελεύων· τίς ὁ ἀμφιβάλλων; Σκοπεῖτωσαν ὅτι οὐδὲν ἐνταῦθα αἰνίγμα, οὐδὲν ἀσαφές, οὐδὲν πλαγίως ἐμφαινόμενον, ἢ ἐν ἀλληγορίαις ἐκκείμενον, τὰ ἄψυχα ταῦτα, τὰ ἀναίσθητα, τὰ πάντη ἀκίνητα, τὰ ἐξ ὕλης ἀψύχου καὶ ἀλόγου ἐκμεμηχανημένα, τορεῖα δὲ μόνον καὶ στίλψει τῆς θεάς καὶ ὕλης καθαρότητι καὶ τοῦ τεκτηναμένου σοφία διαφέροντα, τῆς αὐτῆς τοῖς ἀγιωτάτοις Χερουβὶμ, ταῖς ζώσασιν καὶ ἐνεργοῦσιν καὶ ἀεικινήτοις δυνάμεσιν, προσηγορίας ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἠξίωσεν· οὐκ εἰκόνας Χερουβὶμ, οὐχ ὁμοιώματα, οὐκ ἐκτυπώματα, ἀλλὰ τῇ ὁμωνυμίᾳ χρυσάμενος ὁ ἐντελλόμενος Θεός, καθαρᾶ καὶ τρανῆ τῇ φωνῇ Χερουβὶμ κατωνόμασε»¹³. Ἡ ἀπεικόνισις, λοιπόν, τῶν ἀγγέλων εἶναι σύμφωνος τῷ πνεύματι τῆς Π. Διαθήκης. Αἱ εἰκόνες αὐτῶν δὲν εἶναι εἰδῶλα, οὔτε εἰδῶλων τόπον ἀναπληροῦσι καθόσον «οὐδαμοῦ παρὰ Ἰουδαίοις τετόλμηται εἰδῶλων ὀνόματι ταῦτα (τὰ παρὰ τὴν Κιβωτὸν δύο Χερουβὶμ) περιυβρίσθαι... πάντη δὲ παρ' αὐτοῖς ταυτὶ τίμια καὶ πρυσκυνητὰ καὶ σεβάσμια»¹⁴.

Οἱ Εἰκονοκλάσται ἐδικαιολογοῦν τὴν ὑπ' αὐτῶν ἄρνησιν τῆς δυνατότητος ἀπεικονίσεως τῶν ἀγγέλων καὶ τὴν, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἀθέτησιν τῶν εἰκόνων ἕνεκα τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀντιλήψεως περὶ τοῦ ἀπεριγράπτου τῆς ἀγγελικῆς φύσεως¹⁵. Ἐν ἄλλαις λέξεσι διετεινόντο, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἀγγελικὴ φύσις εἶναι ἀπερίγραπτος, εἶναι καὶ ἀνεικόνιστος. Δὲν γνωρίζομεν βεβαίως πῶς ἡννόουν οὗτοι τὸ «ἀπερίγραπτον», γνωρίζομεν ὅμως τί ἡννόουν διὰ τοῦ ὅρου «εἰκῶν». Κατὰ τὸν «θεολόγον» τῶν Εἰκονομάχων, τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον τὸν Ε', διὰ τὸ εἶναι μία εἰκὼν ἀληθῆς καὶ οὐχὶ «ψευδῶνυμος», δεόν τὸ διασώζει αὐτὴ τὴν οὐσίαν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀρχετύπου αὐτῆς, τὸ εἶναι δηλαδὴ ὁμοούσιος τῷ πρωτοτύπῳ¹⁶. Τὸ «περιγράφειν» κατὰ τοὺς Εἰκονομάχους ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ «εἰκονίζειν»¹⁷, δὲν εἶναι ὅμως βέβαιον ἂν οὗτοι ἐδέχοντο εἰδὸς τι περιορισμοῦ, περιγραφῆς τοῦ ἀπεικονιζομένου προσώπου ἢ τῆς δυνάμεώς του ἐν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ. Ὁ Νικηφόρος δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἀντίληψιν ταύτην. Οὗτος ἀντιδιαστέλλει περιγραφὴν καὶ ἀπεικόνισιν ἢ καλύτερον γραφὴν¹⁸. Τὸ πρόβλημα τῶν εἰκόνων τῶν ἀγγέλων ὁ Νικηφόρος τὸ μετα-

13. Αὐτόθι, 776 CD.

14. Αὐτόθι, 777 A.

15. Αὐτόθι, 345 C.

16. Αὐτόθι, 225 A. 228 D. Πρβλ. Πρακτικὰ Ζ' Οἰκουμενικῆς, Mansi, 13, 260 E καὶ 285 D.

17. PG 100, 353 D.

18. Αὐτόθι, 356 A: «Τίς... οὐκ ἐνοήσειεν, ὅτι ἄλλο μὲν ἐστὶ γραφή, ἔτε-

τοπίζει ἐπὶ ἐτέρας βάσεως. Οἱ Εἰκονομάχοι ἐξαρτοῦν τὴν δυνατότητα ἀπεικόνισεως τῶν ἀγγέλων ἐκ τοῦ περιγραπτοῦ ἢ ἀπεριγράπτου αὐτῶν. Διὰ τὸν Νικηφόρον ἡ βάσις τοῦ προβλήματος ἔγκειται εἰς τὸ ἐὰν εἶναι οἱ ἄγγελοι γραπτοὶ ἢ μὴ: «Οὐ γὰρ εἰ περιγράφονται, ἢ μὴ, τὸ σκοπούμενον, ἀλλ' εἰ γράφονται καὶ εἰκονίζονται»¹⁹. Ἐντεῦθεν, ἂν καὶ οἱ ἄγγελοι εἶναι ἀπερίγραπτοι, ἐν σχέσει βεβαίως καὶ ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν αἰσθητὸν κόσμον καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ, καθ' ἣν ὁ Θεὸς εἶναι ἀπερίγραπτος, ἐν τούτοις οὗτοι «καὶ γράφονται καὶ εἰκονίζονται»²⁰. Ἡ ἀπεικόνισις τῶν ἀγγέλων εἶναι κατὰ τὸν Νικηφόρον δυνατὴ διὰ τοὺς ἐξῆς τρεῖς σπουδαίους λόγους.

1. Διότι οὗτοι ἐθεάθησαν ὑπὸ δικαίων ἀνθρώπων κατὰ μετασχηματισμὸν ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ.

2. Διότι αὐτὸς οὗτος ὁ Θεὸς ἐνετείλατο αὐτὴν τῷ Μωϋσεῖ: «Ἐντεῦθεν αἱ πανάγιοι δυνάμεις θεῖοις προστάγμασιν εἰκονίζονται»²¹. Καὶ

3. Διότι μαρτυρεῖται ὑπὸ συσώμου τῆς ἀρχαίας Παραδόσεως: «Πανταχοῦ γὰρ τῆς γῆς κατὰ τοὺς ἱεροὺς ναοὺς αἱ ἱστορίαι πλήθουσι τὰ τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων ἱερὰ ἀπεικασματα, καὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, δι' ἧς τὸ κράτος, ἀρχῆθεν κέκτεται ἢ παράδοσις»²².

7. Εἰκόνες ἀγγέλων, ἀξία καὶ τιμητικὴ προσκύνησις αὐτῶν.

Ἐν τῶν σπουδαιοτέρων σημείων τῆς εἰκονομαχικῆς διαμάχης ἦτο ὁ ὀρισμὸς τῆς «εἰ κ ό ν ο ς» καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς σχέσεως εἰκόνας καὶ ἀρχετύπου αὐτῆς. Ὁ Νικηφόρος δίδει τὸν ἐξῆς γενικὸν ὀρισμὸν τῆς τεχνητῆς εἰκόνας: «Τῆς δ' εἰκόνας ὀρισμὸς τοιοῦτος, ὡς ἐπὶ τῶν τεχνητῶν τούτων τις εἴποι· εἰκὼν ἐστὶν ὁμοίωμα ἀρχετύπου, ὅλον ἐν ἑαυτῇ τοῦ ἐντυπωμένου τὸ εἶδος διὰ τῆς ἐμπερείας ἐναποματτομένη, τῷ διαφύρω τῆς οὐσίας, κατὰ τὴν ὕλην καὶ μόνον παραλλάσσουσα· ἢ μίμησις ἀρχετύπου καὶ ἀπεικασμα, τῇ οὐ-

ρον δὲ περιγραφῆ; Γραφῆ μὲν γάρ... , διτῶς λέγεται· ἢ μὲν γὰρ τοῖς χαρακτῆρσι τούτων τῶν στοιχείων ἐν εἰρηῇ καὶ τάξει χαρασσομένη, καὶ συλλαβικῶς προιοῦσα διὰ τῶν λογογραφουμένων ἐκφέρεται· ἢ δὲ διὰ τῶν ὁμοιωμάτων μιμήσει τῇ πρὸς τὸ παράδειγμα εἰδοποιουμένη καὶ τυπουμένη, ὡς ἐπὶ τῆς ἡμῖν εἰς ζήτησιν προκειμένης δεῖκνυται». Καὶ 357 D: «Ἐτι ἡ γραφὴ τὸ σωματικὸν εἶδος τοῦ γραφομένου παρίστησι, σχῆμά τε καὶ μορφήν αὐτοῦ ἐντυπωμένη καὶ τὴν ἐμφέρειαν».

19. Αὐτόθι, 345 D.

20. Αὐτόθι, 348 A. Πρβλ. καὶ 349 B: «Ἀπλαῖ τε γὰρ οὐσαι (αἱ πανάγιοι δυνάμεις) παντελῶς καὶ ἀσύνθετοι, καὶ ἀπερίγραπτοι τόπῳ διὰ τὸ ἀσώματον, ὅμως γράφονται καὶ εἰκονίζονται».

21. Αὐτόθι, 777 B.

22. Αὐτόθι, 348 A.

σία και τῷ ὑποκειμένῳ διαφέρουσα, ἢ τέχνης ἀποτέλεσμα κατὰ μίμησιν τοῦ ἀρχετύπου εἰδοποιουμένη, οὐσία δὲ καὶ τῷ ὑποκειμένῳ διαφέρουσα»¹. Ἡ ἐφαρμογή τοῦ ὡς ἄνω ὀρισμοῦ δύναται νὰ εὐδοιωθῇ—πάντοτε κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Νικηφόρου—, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τὰς εἰκόνας τῶν ἀγγέλων, καθόσον οὗτοι στερεοῦνται εἶδους καὶ μορφῆς καὶ ἐπομένως ἢ ἡ εἰκὼν αὐτῶν θὰ ἔδει νὰ μὴ ἀναπαριστᾷ εἶδος ἢ μορφήν, ἢ τὸ εἰκονιζόμενον εἶδος νὰ μὴ ἀντιστοιχῇ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, ὅποτε ἡ εἰκὼν εἶναι «ψευδώνυμος», νόθος. Ὁ συλλογισμὸς οὗτος περὶ τῆς σχέσεως εἰκόνας καὶ ἀρχετύπου κατέχει τὸ κέντρον τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν Εἰκονομάχων καὶ δὴ καὶ κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν τῆς διαμάχης, τὴν ὁποίαν καὶ προσδιορίζει. Ὁ βιογράφος τοῦ Νικηφόρου παρουσιάζει τὸν Αὐτοκράτορα νὰ ἐρωτᾷ τὸν Πατριάρχην: «οὐδὲ γάρ, οἶμαι, ἐρεῖς, ὡς καὶ τὰς ἀγγέλων οἱ ζωγράφοι γινώσκουσι μορφάς, καὶ πρὸς εἶδος ἐκείνας ἀποβλέποντες γράφουσιν»²; Ὁ Νικηφόρος ἀντεπεξέρχεται κατὰ τῆς δυσκόλου ταύτης ἐρωτήσεως κατὰ τρόπον ἀνάλογον. Ἀσφαλῶς οὐχὶ διὰ τῆς θεωρίας ὅτι ἡ εἰκὼν εἶναι σύμβολον ἢ καλύτερον ἐν ἱερὸν σύμβολον. Ἡ ἀντίληψις αὕτη δὲ ἔχει ἀκόμη ὠριμάσει κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν περίοδον. Ὁ Νικηφόρος εἰς τὴν ἀπάντησίν του προσφεύγει καὶ πάλιν εἰς τὸ εἶδος καὶ τὴν μορφήν. Τὸ ἀπεικονιζόμενον ὅμως εἶδος δὲν εἶναι τὸ εἶδος ἐνὸς ὀρισμένου προσώπου, ἀλλ' εἶδος ἀνθρώπινον: «Εἶδος μὲν ἔγωγε ἢ μορφήν ἀγγέλων οὐκ ἂν εἰδέναι φαίην αὐτούς, οὔτε ὡς εἰδόμενος ποιεῖν τὰ γραφόμενα· ἀνθρώπων δὲ αὐτοῖς περιτιθέασιν εἶδος, τῇ Γραφῇ, ὡς οἶμαι, πειθόμενοι... ἀλλ' οἷοι ὠφθησαν τοιοῦτους ταῖς εἰκόσιν ἐγγράφουσιν»³. Εἰς ἄλλο σημεῖον πάλιν γράφει: «Ἐπεὶ οὖν ὀφθαλμοῖς σαρκίνοις ἀθέατοί εἰσιν οἱ ἅγιοι ἄγγελοι, ὠφθησαν δὲ διαφόρως κατὰ τὰ σύμβολα τῶν ἐγχειρισμένων αὐτοῖς διακονιῶν σχηματιζόμενοι, οὕτω καὶ εἰκάσθησαν [εἰκονίσθησαν] καὶ ἐγράφησαν, μέχρι γοῦν τῆς σήμερον παρὰ χριστιανοῖς»⁴. Ἐντεῦθεν οἱ ζωγράφοι δὲν ἀναπαριστοῦν ἐν τινὶ εἰκόνι τὸ εἶδος τοῦ «ἀνειδέου» ἀγγέλου, ἀλλ' ἀποβλέπουν πάντοτε εἰς τὸν κατὰ τὰς ἀγγελοφανείας συμβολικὸν σχηματισμὸν αὐτοῦ καὶ τὸ ἀνθρώπινον εἶδος, καθ' ὃ ἐνεφανίσθη. Τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν σημαίνει θεοπνευστίαν τῆς εἰκόνας, ὅτι δηλαδὴ οἱ ζωγράφοι ἐμπνεσόμενοι ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀναπαριστοῦν ἐν τῇ εἰκόνι αὐτὸ τοῦτο τὸ εἶδος καὶ τὴν μορφήν, τὰ πραγματικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου καὶ τὴν ἔκφρασιν αὐτοῦ, ὑπὸ τὰ ὁποῖα ἐνεφανίσθησαν οἱ ἄγγελοι κατὰ τὰς διαφόρους ἀγγελοφανείας. Μία τοιαύτη ἀντίληψις εἶναι ξένη πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Νικηφόρου, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ὑποστηρικτῶν τῶν ἱερῶν εἰκόνων. Ὅταν ὁ Νικηφόρος ὁμιλῇ περὶ ὁμοιότητος τῆς πραγματικῆς μορφῆς τοῦ Χριστοῦ ἢ ἐνὸς ἁγίου μετ' ἐκείνης, ἢ ὁποῖα ἀνα-

1. Αὐτόθι, 277 Α.

2. Αὐτόθι, 108 Β.

3. Αὐτόθι, 108 Β.

4. Αὐτόθι, 353 Α.

παριστᾶται, ἀπεικονίζεται ἐν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ, δὲν δέχεται θεοπνευστίαν τῆς εἰκόνας. Τὴν ὁμοιότητα μεταξύ προσώπου καὶ τῆς εἰκόνας αὐτοῦ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μορφήν, ἀναφέρει εἰς τὴν παράδοσιν τῶν εἰκόνων, τὴν ὁποίαν ἀνάγει μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἔζη τὸ ἀπεικονιζόμενον πρόσωπον⁵, τὰς δὲ παρατηρουμένας διαφορὰς μεταξύ διαφόρων εἰκόνων τοῦ αὐτοῦ προσώπου, ἀποδίδει, εἴτε εἰς ἀτέλειαν καὶ ἀδυναμίαν τοῦ ζωγράφου νὰ μεταφέρῃ εἰς τὴν νέαν εἰκόνα τὴν μορφήν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, τὸ ὁποῖον ἀπεικονίζει⁶, εἴτε εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἕκαστος τῶν ζωγράφων εἰκονίζει τὸ ἀπεικονιζόμενον πρόσωπον εἰς μίαν ὀρισμένην στιγμήν τοῦ βίου του, ὅποτε καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ἡ μορφή αὐτοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ διαφέρουν ἀπὸ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα βλέπομεν εἰς μίαν ἄλλην εἰκόνα ἀναφερομένην εἰς ἄλλην στιγμήν τῆς ζωῆς του, ἕνεκα διαφορᾶς ἡλικίας, ψυχικῆς καταστάσεως, περιβάλλοντος κ.λ.π.⁷.

Τὸ ὁρώμενον, λοιπόν, ἐν τινι εἰκόνι ἀγγέλου εἶδος, δὲν εἶναι τὸ εἶδος μεθ' οὗ ἐνεφανίσθη οὗτος, οὐδὲ τὸ εἶδος ἑνὸς ὀρισμένου ἀνθρώπου, ἀλλ' ἀπλῶς εἶδος ἀνθρώπινον. Τοῦτο ἐκφράζουν οἱ ζωγράφοι διὰ τῆς ἀπεικονίσεως τῶν ἀγγέλων ὡς πτερωτῶν ἀνθρώπων⁸. Ἐντεῦθεν οὐδεμία ὁμοιότης, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ εἶδος, ὑπάρχει μεταξύ εἰκόνας ἀγγέλου καὶ ἀρχετύπου αὐτῆς, ἐκτὸς τῆς σχέσεως αἰτίας καὶ αἰτιατοῦ⁹. Αἱ εἰκόνας τῶν ἀγγέλων «ἀνόμοιον ἔχουσι τὴν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ὁμοιότητα»¹⁰, στεροῦνται πασῶν τῶν ἰδιοτήτων τῶν ἀρχετύπων των¹¹. Παρὰ ταῦτα, ὅμως, ἡ εἰκὼν δὲν εἶναι τι τελείως ἄσχετον πρὸς τὸ ἀρχέτυπον

5. Περί τῶν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ π.χ. ὁ Νικηφόρος γράφει: «...τὸ γράφειν ἦτοι εἰκονίζειν τὸν Χριστόν, οὐκ ἐξ ἡμῶν τὴν ἀρχὴν εἴληφεν, οὐδὲ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἤρκαται γενεᾷ», οὐδὲ νεαρὸν τὸ ἐφεύρημα· χρόνῳ τετίμηται ἡ γραφή, ἀρχαιότητι διαπρέπει, ἡλικιωτὴς ἐστὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος· διὸ καὶ αἰδέσιμος καὶ σεβασμία» (PG 100, 380 B). Πρβλ. Πρακτικὰ Ζ' Οἴκουμ., Mansi 12, 963 C: «ιδόντες τὸν Κύριον, καθὼς εἶδον ἱστορήσαντες ἐζωγράφησαν, ιδόντες Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, καθὼς εἶδον, αὐτὸν ἱστορήσαντες ἐζωγράφησαν...».

6. PG 100, 784 B.

7. Αὐτόθι, 612 D—613 A.

8. Ὁ Νικηφόρος, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος: «Καὶ πόθεν αὐτοῖς (τοῖς ἀγγέλοις) ἡ τῶν πτερῶν προσθήκη ἐφεύρηται;», κατὰ τὸν βιογράφον του, ἀπήντησεν: «Οἶμαι ὅλως, ἵνα μὴ ἀνθρώποι τελείως νοοῦντο, τῇ προσθήκῃ τὸ διαλλάττον ἐδήλωσαν (Αὐτόθι, 108 C).

9. Αὐτόθι, 277 C: «...ἡ εἰκὼν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, καὶ αἰτίου ἐστὶν αἰτιατόν» καὶ ὀλίγον κατωτέρω: «Ἄμα γὰρ συνεισάγεται καὶ συνεπιθεωρεῖται θάτερον τὸ ἕτερον».

10. Αὐτόθι, 772 D.

11. Αὐτόθι, 769. D. Βλέπε καὶ 773 D: «καὶ οὐδένα τρόπον τῶν οὐσιωδῶν ἐνυπαρχόντων ταῖς ὑπεροσμίους μετασχηγόντα δυνάμεσιν».

της. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συνδέει στενωῶς εἰκόνα καὶ ἀρχετύπον εἶναι τὸ ὄνομα¹². Τὸ εἰκονιζόμενον εἶδος φέρει τὸ ὄνομα, ὅπερ καὶ ἀναγράφεται ἐπὶ τῆς εἰκόνας, τοῦ ἀρχετύπου. Οἱ Εἰκονομάχοι, ὡς γνωστόν, κατεπολέμησαν τὴν συνήθειαν νὰ προσαγορευῆται ἡ εἰκὼν διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχετύπου. Τὴν ἀντίληψίν των αὐτὴν ἐφήρμοζον ἐπὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Θεανθρώπου. Διετείνοντο δηλαδὴ, ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτρεπτόν ν' ἀποκαλῶμεν τὸ ἀναπαριστώμενον εἶδος ἐν τινι εἰκόνι «Ἰησοῦς», μηδὲ νὰ ἀναγράψωμεν τοῦτο ἐπ' αὐτῆς, διότι ἡ εἰκὼν εἶναι τι τελείως ἄσχετον καὶ ἀνόμιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ Νικηφόρος ἐμφορεῖται ὑπὸ ἀντιθέτων ἀντιλήψεων, ὅτι δηλαδὴ διὰ νὰ ὀνομασθῆ μία εἰκὼν διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχετύπου αὐτῆς δὲν εἶναι ἀπαραίτητος ἡ κατὰ τὴν οὐσίαν ἢ τὸ εἶδος ὁμοιότης τούτων. Τὴν ἀντίληψίν του αὐτὴν οὗτος στηρίζει ἐπὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ ἤδη γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς κειμένου τῆς Ἐξόδου, τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν δύο παρὰ τὴν Κιβωτὸν ὁμοιωμάτων τῶν Χερουβίμ.

Σχολιάζων τὸ κείμενον τοῦτο, παρατηρεῖ: «Οὐκ εἰκόνας Χερουβίμ, οὐχ ὁμοιώματα, οὐκ ἐκτυπώματα, ἀλλὰ τῇ ὁμωνυμίᾳ χρυσάμενος ὁ ἐντελλόμενος Θεός, καθαρᾶ καὶ τρανῆ τῇ φωνῇ Χερουβίμ κατωνόμασε»¹³. Εἰς ἄλλο σημεῖον γράφει: «Τὰ δὲ χρυσοκίμητα, εἰκόνων εἰκόνας εἰσὶν ἀμυδρότεροι καὶ ἀνομοιότεροι, καὶ παρὰ πολὺ τοῦ παραδειγματικοῦ αἰτίου ἀπολειπόμενα, ... πόθεν οὖν σοι ταῦτα καὶ τίνος ἔνεκεν εἴρηται Χερουβίμ, κατ' οὐδένα τρόπον τῶν οὐσιωδῶς ἐνυπαρχόντων τοῖς ὑπερκοσμίοις μετεσχηκότα δυνάμεσιν;»¹⁴.

Ὁ Νικηφόρος ἀνωτέρω ὀνομάζει τὰ δύο Χερουβίμ τῆς Κιβωτοῦ «εἰκόνων εἰκόνας» ἀλλ' οὐχὶ ἐν πλατωνικῇ ἐννοίᾳ. Οἱ Χερουβίμ ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι εἰκόνας τοῦ Θεοῦ. Τὰ Χερουβίμ παρὰ τῷ Ἰλαστηρίῳ εἶναι εἰκόνας τῶν θείων Χερουβίμ, εἰκόνας ὅμως «ἀμυδρότεροι καὶ ἀνομοιότεροι» ἢ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ¹⁵. Καὶ ὅπως οἱ οὐράνιοι Χερουβίμ καὶ οἱ λοιποὶ ἄγγελοι, ὡς εἰκόνας ζῶσαι, ἀκριβεῖς καὶ ἐναργεῖς τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς δευτέρα φῶτα ἀντικατοπτρίζουν ἐν ἑαυτοῖς τὸ πρῶτον φῶς, τὸν Θεόν, καὶ ἀποβαίνουν ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ, σημεῖα τῆς παρουσίας αὐτοῦ, καὶ μέσα καὶ ὄργανα, δι' ὧν διαπορθεῖται ἡ θεία Πρόνοια καὶ τὰ δῶρα αὐτῆς τοῖς ἀνθρώποις, οὕτω καὶ τὰ δύο Χερουβίμ τῆς Π. Διαθήκης καὶ κατ' ἀναλογίαν καὶ αἱ εἰκόνας τῶν ἀγγέλων, ὡς «εἰκόνων εἰκόνας», θεία συγκαταβάσει, ἔνεκα τῆς ὑλικῆς φύσεως ἡμῶν, διαπορθεύουν τὰς δωρεὰς τοῦ Θεοῦ καὶ φανερώνουν, ἀποκαλύπτουν ἡμῖν τὸν τοῦ παντὸς αἰτίον, τὴν

12. Αὐτόθι, 773 Β: «τὰ δέ, ὅτι πέρ εἰσι χειρόκιμητα, ψιλῆς μὲν μόνης μετείληφε τῆς προσηγορίας».

13. Αὐτόθι, 776 D.

14. Αὐτόθι, 773, CD.

15. Αὐτόθι, 773 C.

πηγὴν παντὸς ἀγαθοῦ¹⁶. Ἐντεῦθεν αἱ εἰκόνες, ὡς τὰ ἀρχετύπα των, εἶναι πλήρεις χάριτος καὶ εὐλογίας, ἥτις διαπορθμεῖται εἰς τοὺς τιμῶντας αὐτάς. Ἡ χάρις τοῦ ἀρχετύπου μεταβιβάζεται τῇ εἰκόνι διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ὅπερ ἀποδίδεται καὶ ἀναγράφεται ἐπὶ ταύτης. Τὰ Χερουβιμ τοῦ Ἰλαστηρίου «ὀμωνύμως ἐκείνοις προσαγορευόμενα, τῆς τε προσηγορίας μετασχόντα καὶ δόξης ἥζιωμένα καὶ χάριτος»¹⁷ εἶναι. Ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς Πατὴρ ἐπιθυμῶν νὰ θεμελιώσῃ γραφικῶς τὴν τοιαύτην ἀντίληψίν του ἀποφαίνεται: «Ὅτι δὲ καὶ τοῦνομα προσκείμενόν τισι, δύναται εὐκλείας μεταδιδόναι, καὶ χάριτος, ἀκούομεν τοῦ Κυρίου ἐν Εὐαγγελίοις λέγοντος ὅδε δεχόμενος προφήτην εἰς ὄνομα προφήτου, μισθὸν προφήτου λήψεται· καὶ ὁ δεχόμενος δίκαιον εἰς ὄνομα δικαίου, μισθὸν δικαίου λήψεται· καὶ ὅς ἐὰν ποτίσῃ ἓνα τῶν μικρῶν τούτων ποτήριον ψυχροῦ μόνον εἰς ὄνομα μαθητοῦ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ»¹⁸. Εἰς ἄλλο σημεῖον πάλιν σχολιάζων τὴν διαπίστωσιν τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου: «ἐν τῷ ὀνόματί σου τὰ δαιμόνια ἡμῖν ὑποτάσσονται» (Λουκ. 10,17), ἐπάγεται: «ἢ δὲ τοῦ ὀνόματος πανακλῆς καὶ ἀκατάληπτος δύναμις ἐνεργεῖ πανταχοῦ τὰ τεράστια»¹⁹.

Αἱ Ἰσραὶ εἰκόνες τῶν ἀγγέλων, λοιπόν, δὲν εἶναι ἀψυχα, ἀναίσθητα, ἐξ ἀψύχου καὶ ἀλόγου ὕλης, ἀνθρωπίνων χειρῶν ἐπιτεύγματα καὶ «τέχνης ἔργον τῆς καθ' ἡμᾶς τὸ ἀποτέλεσμα»²⁰, δὲν εἶναι εἰδωλα²¹, ἀλλὰ τῶν ὑπερουρανίων δυνάμεων «ἀφομοιώματα τίμια καὶ ἅγια», «ἰερά ἀπεικασματα καὶ ἀπεικονίσματα»²², τὴν κατασκευὴν τῶν ὁποίων «Θεὸς ἐστὶν ὁ προστάτων, Θεὸς ὁ κ-

16. Ὁ Νικηφόρος σχολιάζων τὸ «Καὶ ἐκεῖθεν γνωσθήσομαί σοι» γράφει: «Ἐὰρ οὖν οὐ τιμίζ σοι δοκεῖ καὶ σεβάσμα εἶναι, ὅθεν Θεὸς ἀνθρώποις γινώσκεται;» (Αὐτόθι 3480 D). Πρβλ. καὶ 777 D: «Ἐπειτα πῶς οὐ δεδόξασται ταῦτα, ὅθεν ἐπιφαίνεται Θεὸς καὶ γινώσκεται;». Ὁμοίως καὶ 405 A: «ἢ γνῶσις τοῦ ἀρχετύπου διὰ τῆς εἰκόνος ἡμῖν ἐγγίνεται».

17. Αὐτόθι, 348 C. Πρβλ. Ἰω. Δαμασκηνοῦ. Ἐκδ. Ὁρθ. Πίστεως PG 94, 1264 B: «Χάρις δίδοται θεία ταῖς ὕλαις διὰ τῆς τῶν εἰκονιζομένων προσηγορίας».

18. Αὐτόθι, 780 A.

19. Αὐτόθι, 304 C. Πρβλ. 477 D: «ὥσπερ γὰρ οἱ ναοὶ τὴν τῶν ἁγίων ἐπωνυμίαν δέχονται, οὕτω καὶ τὰ τούτων ἀπεικονίσματα, τὴν κλησιν αὐτῶν διὰ τῆς ἐπιγραφῆς φέρουσι, καὶ ταύτη ἀγιάζονται· εἰ δὴ πιστός σοι ὁ Χριστὸς καὶ ἀψεудέστατος μάρτυς, τὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος ἰσχὺν καὶ χάριν διασαφῶν. Ἐν τῷ ὀνόματί μου λέγων, δαιμόνια ἐκβαλεῖσι» καὶ 780 B: «οὕτω γὰρ οἱ παρ' ἡμῖν θεῖοι ναοὶ καὶ οἴκοι, περιδοξοὶ καὶ σεβάσμιοι, ὅτι Θεῶ ἀνιερώθησαν, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπικέκληται ἐν αὐτοῖς, συμπαρομαρτοῦσης ἤδη καὶ τῆς ἐν τῷ ἐκάστῳ τούτων ἀποτεταγμένοις τῶν ἁγίων μνήμης».

20. Αὐτόθι, 776 C.

21. Αὐτόθι, 277 B: «Τὸ δὲ εἶδωλον ἀνυπάρχτων τινῶν καὶ ἀνυποστάτων ἀνάπλασμα, ὅποιας δὴ τινὰς Ἑλληνες ὑπ' ἀσυνεσίας καὶ ἀθεΐας, Τριτῶνων τινῶν καὶ Κενταύρων καὶ ἄλλων φασμάτων, οὐχ ὑφ' ἐστῶτων, μορφὰς ἀναπλάττουσι. Καὶ ταύτη ἀλλήλων εἰκῶν τε καὶ εἰδωλῶν ἀποδιαστέλλονται», τ. ξ. ἢ εἰκῶν εἶναι ἀφομοίωμα ὑπαρκτοῦ ἀρχετύπου· τὸ ἀντίθετον συμβαίνει μὲ τὰ εἰδωλα, τῶν ὁποίων τὰ ἀρχετύπα ὑπάρχουν μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ ζωγράφου.

22. Αὐτόθι, 348.

λεύων»²³. Είναι Θεοῦ φωναὶ καὶ ἐντάλματα, ἀξιοθέητα καὶ τιμηθέντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχετύπου αὐτῶν. Τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχετύπου ἀποδιδόμενον τῇ εἰκόνι καὶ ἀναγραφόμενον ἐπ' αὐτῆς ποιεῖ ταύτην κοινωνὸν καὶ μέτοχον τῆς ἐαυτοῦ χάριτος καὶ δόξης, διὸ καὶ αἱ ἱεραὶ εἰκόνες τῶν οὐρανίων δυνάμεων εἶναι «ἀγίαι», «τίμιαι», «σεβάσμιαι» καὶ «προσκυνηταί», ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὰ ἀρχετύπα τῶν²⁴. Ἡ εἰσαγωγή τῶν δύο ἀφομοιωμάτων τῶν Χερουβὶμ εἰς τὰ "Ἁγία τῶν Ἀγίων, αἷς συνυπῆρχε ταῦτα καὶ συγκατηρήθητο»²⁵ καὶ ἡ τοποθέτησις τούτων ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ ἁγίου Ἰλαστηρίου, θέσις κατ' ἐξοχὴν ἱερά, ἀφοῦ εἰς οὐδένα ἐπετρέπετο ἡ εἴσοδος καὶ ἡ προσέγγισις, πλὴν τοῦ Ἀρχιερέως ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, εἶναι τρανοτάτη ἀποδείξις τῆς τιμῆς καὶ τοῦ σεβασμοῦ, τῶν ὁποίων ἠξιοῦντο ταῦτα. Τοῦτο πιστοποιεῖται καὶ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὅστις, ἀναφερόμενος εἰς τὰ δύο ἐκεῖνα Χερουβὶμ λέγει: «Ἵπεράνω δὲ αὐτῆς Χερουβὶμ δόξης κατασιάζοντα τὸ Ἰλαστήριον»²⁶. Ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ Νικηφόρος γράφει: «ἡμῖν δὲ καὶ τὰ χρυσότευκτα Χερουβὶμ, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν τιμητέα»²⁷. Ἀπαντῶν δὲ εἰς πραγματικὴν ἢ ὑποτιθεμένην ἐρώτησιν Εἰκονομάχου τινός: «ἀλλὰ δεδόσθω παρὰ Θεοῦ μὲν τὴν κλήσιν τοὺς ἐπὶ τῆς σκηνῆς Χερουβὶμ εἰληφέναι, πόθεν αὐτοῖς τὸ τῆς δόξης ἐπιφημισθῆσεται χρῆμα;» καὶ συνοψίζων ἅμα τοὺς λόγους δι' οὓς τὰ τῶν ἀγγέλων ἀπεικονίσματα ἀξιοῦνται τιμῆς καὶ «προσκυνήσεως», γράφει: «Ὅτι γε δὴ πρῶτον μὲν Θεοῦ ἢ πρότασις ὅσα δὲ ἐπήγγελται Θεὸς καὶ πεποίηκε τίμια... Ἐπειτα πῶς οὐ δεδόξασται ταῦτα, ὅθεν ἐπιφαίνεται Θεὸς καὶ γινώσκεται;»²⁸ Καὶ συνεχίζει κατωτέρω: «οὐκοῦν καὶ ταῦτα μετασχόντα τῆς κλήσεως, καὶ δόξης τῆς ἐπ' αὐτοῖς κεκοινώνηκε», ὡς καὶ τῆς «χάριτος» καὶ τῆς «ἐνεργείας» τῶν ἀρχετύπων²⁹, καὶ συμπεραίνει: «... τὰ τῶν οἰκετῶν ἐκτυπώματα, τῶν θείων Χερουβὶμ, λέγω... κατὰ τοὺς εἰρημένους τρόπους δεδοξασμένα τέ ἐστι καὶ λέγεται»³⁰.

23. Αὐτόθι, 776 C.

24. Κατὰ τὴν Ζ' Οἰκουμένην Σύνοδον «πολλὰ τῶν ἐν ἡμῖν... αὐτόθεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος πλήρη ὄντα ἁγιασμοῦ τε καὶ χάριτος τοῦνεκεν ὡς σεπτὰ καὶ τιμῶμεν καὶ ἀσπαζόμεθα... ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνος διὰ τῆς τοῦ ὀνόματος σημασίας εἰς τὴν τοῦ πρωτοτύπου τιμὴν ἀναφερόμεθα, καὶ ἀσπαζόμενοι ταύτην καὶ τιμητικῶς προσκυνοῦντες μεταλαμβάνομεν ἁγιασμοῦ».

25. PG 100, 780 B.

26. Ἐβρ. 9, 5.

27. Αὐτόθι, 784 B.

28. Αὐτόθι, 777 C ἐξ.

29. Αὐτόθι, 780 AB. Ἀναφέρεται εἰς τὰ Χερουβὶμ τῆς Κιβωτοῦ, περὶ τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς εἶπε τῷ Μωϋσεῖ: «καὶ γνωσθήσομαι σοὶ ἐκεῖθεν, καὶ τῶν δύο Χερουβὶμ τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς Κιβωτοῦ». Κατὰ τὸν Νικηφόρον πᾶν τὸ καθιστὰν αἰσθητὴν τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ τόπος, ὅπου οἰκονομικῶς ἐπιφοιτᾷ τὸ θεῖον εἶναι περιδοξότατα καὶ εὐκλεέστατα, δι' ὃν λόγον καὶ τὸ «ἄρος Σινᾶ δεδόξασται, καὶ φοβερὸν καὶ ἀπρόσιτον ἀναδέδεικται» (Αὐτόθι, 777 D).

30. Αὐτόθι, 780 D.